Ceannóga agus Coinlíní

Blaisín den ábhar atá le fáil ar
www.bealoideas.com

Toraigh
Fánaid
Cluain Dá Chorcach
Ros Goill
Tuaim
Inis Bó Finne
Baile Uí Shirín
Inis Oirthir
Coill Darach
Bun na Leaca
Machaire Rabhartaigh
Gort an Choirce
Baile na Bó
Carraig Airt
Creamhghort
Droim Leacach
Gabhla
Gaoth Dobhair
Cloich Cheann Fhaola
Faiche Mhór
Caiseal na gCorr
Mín na hAbhann
An Mhachaire Loiscthe
Cill Mhic Réanáin
Rann na Feirste
Dún Lúiche
An Tearmann
Árainn Mhór
Mín Doire na Slua
Na Rosa
Leitir Catha
Gleann Domhain
An Clochán Liath
Gleann tSúilí
An Dúchoraidh
Baile na Finne
Leitir Mhic an Bhaird
An Ghaeltacht Láir
An Clochán
An Más
An Mhullaigh
An Coimín
Cruach an Airgid
Droim na Croise
An Srath Buí
Mín na Croise
Iardheisceart Dhún na nGall
An Charcair Mhór
Baile Mhic Pháidín
Teileann
An Tamhnaigh
An Bhroclais

Réamhrá

Le tuairim is cúig bliana anuas, bhí tionscadal béaloidis ar siúl faoi scáth Acadamh na hOllscolaíochta Gaeilge i nGaoth Dobhair agus le linn an ama sin, cuireadh agallaimh ar 230 duine as beagnach gach cearn de Ghaeltacht Thír Chonaill – ó Fhánaid go Gleann Cholm Cille agus ó na Cruacha go hÁrainn Mhór. Tugann na hagallaimh seo an-léiriú ar shaol na ndaoine le corradh agus céad bliain anuas. Faightear spléachadh sa bhailiúchán seo ar shaol na feirme agus na farraige, ar chúrsaí fostaíochta agus imirce, ar sheanleigheasanna agus piseoga, ar chúrsaí spóirt agus caitheamh aimsire – gan amhras, clúdaítear beagnach gach gné de shaol an duine. Lena chois sin, tugtar léirstean maith dúinn ar chaint bheo na ndaoine, faoi mar a mhaireann sí san am i láthair agus an saibhreas canúna atá le sonrú fud fad na Gaeltachta.

Mar pháirt den tionscadal, ní hamháin gur bailíodh tuairim is 380 uair de thaifeadtaí ach rinneadh digitiú agus mionscagadh ar an ábhar go léir. Rinneadh gach mír ar leith a bhí faoi chaibidil ag na faisnéiseoirí a rangú de réir an chórais a leag an béaloideasóir iomráiteach, Seán Ó Súilleabháin, amach ina leabhar *A Handbook of Irish Folklore* (1942). Sa leabhar sin, rangaítear ábhar an bhéaloidis sna ceithre phríomhchatagóir déag seo a leanas: Lonnú agus Cónaí; Ceirdeanna agus Cothú an Tí; Taisteal agus Gnó; An Pobal; An Duine; An Nádúr; Cúrsaí Easláinte agus Leighis; Am agus Féilte; Nósanna agus Piseoga; An tOsnádúr; Stairsheanchas; Seanchas Cráifeach; An Ealaín Bhéil; Cluichí agus Caitheamh Aimsire. Nach cinnte, faoi gach mórchatagóir acu siúd, tá na céadta fochatagóir i gceist agus clúdaítear neart acu sa bhailiúchán seo.

Is féidir leis an phobal teacht ar an bhailiúchán iomlán ag an suíomh www.bealoideas.com. Beifear ábalta cuartú a dhéanamh ar chúpla slí: de réir na gcatagóirí atá luaite thuas, de réir ceantair nó de réir ainmneacha na bhfaisnéiseoirí iad féin. Tugtar tuilleadh eolais faoi na háiseanna cuartaigh seo mar aon le heolas ábhartha eile ar líne.

Tá blaisín beag den saibhreas eolais agus cainte atá sa bhailiúchán ar fad le fáil sa leabhrán seo agus ar an dlúthdhiosca a théann leis.

Buíochas

Ba mhaith le foireann an tionscadail a mbuíochas ó chroí a ghabháil le achan duine agus le achan eagraíocht a thug cuidiú ar bhealach ar bith leis an tionscadal seo. Ba mhaith linn buíochas ar leith a ghabháil leis na faisnéiseoirí go léir a roinn a gcuid eolais, a gcuid cuimhní cinn agus a gcuid ama go fial flaithiúil. Gabhann muid buíochas le teaghlaigh na bhfaisnéiseoirí fosta as a dtacaíocht agus as a gcuidiú uilig.

Foireann an Tionscadail, Lúnasa 2011.

Teach Dhónaill Uí Bhaoill, grósaeir, Tír Chonaill, c 1900.

Teileann

Bhuel, is dóiche gur fíorbheag áiteacha thart ar chósta na hÉireanna a bhfuil oiread béaloidis agus seanchais ag baint leis agus atá ag baint le Teileann…Ach, is é an iarsma is sine i dTeileann ná thíos ag an chéidh ar an áit a dtugadh siad an Tráigh Bhán air. Bhí port cabhlaigh ansin i bhfad sular tógadh an chéidh ar chor ar bith agus tógadh an chéidh mhór a bhí i dTeileann ins an bhliain 1883. Ach ag gabháil ar gcúl i bhfad níos faide go dtí an cúigiú haois, bhí manaigh ina gcónaí i dTeileann agus bhí mainistir ann agus tá an chruthú sin againn, ar an dóigh a dteachaigh cuid de na manaigh sin go dtí an Íoslainn agus thug siad leofa cuid dá gcuid trealamh agus chónaigh siad tamall ar an Íoslainn agus tá a gcuid lámhscríbhinní ins an Íoslainn go fóill. Ar a mbealach 'na hÍoslainne daofa, stop siad ar na hoileáin atá taobh thuaidh, mar a deir siad i mBéarla, na *Faroe Islands* agus thug siad leofa na caoirigh as Teileann iomlán an bhealaigh go dtí an Íoslainn agus deir siad go bé ón fhocal 'féarach' a tháinig na *Faroe Islands*; gur stop siad ansin go dtearn siad moill lena caoirigh a fhágáil amuigh ar féarach agus rachadh siad an chuid eile den bhealach ansin chun na hÍoslainne. Anois, tá teach pobail san Íoslainn agus tá gloine ann agus ar phictiúr an ghloine, tá pictiúr de na manaigh ag teacht i dtír agus caoirigh leofa…

Gene Eoghain Ó Curraighín, Teileann.

Bunadh Inis Oirthir

Bhí siad gaolmhar i gceart dá chéile. Bhí cuid mhór acu pósta isteach ina chéile. Bhuel, an dream a dtáinig mise nó a dtáinig mo mháthair dóibh…clann Pháidín, ba sin an dream ba choitianta istigh in Inis Oirthir, na McFaddens, clann Pháidín, agus na McGarveys ansin, bhí clann Mhic Gairbheith ann…Bhí measarthach Duibhirigh ann agus bhí Gallchóirigh ansin, páirtí Thomáis Mhóir a bhí ar an Luinnigh fad ó shin, ba ghnách bád an phosta a thabhairt isteach, agus clann Uí Fhrighil, bhí clann Uí Fhrighil go measartha fairsing ann. In m'amsa thart fá deich dtithe a bhí ansin, sin an chuimhne is faide atá agamsa agus ina dhiaidh sin is é an trioblóid nó nuair a thosaigh na tithe ag imeacht – thosaigh daoine a dh'éirí aosta, an dtuigeann tú. Bhuel, nuair a éiríos duine aosta, chan áit ar bith istigh ar an oileán nó níl sé ábalta curach a chaitheamh ar an uisce – amach is isteach. Gheofaí teach, b'fhéidir teach ar cíos amuigh ar tír mór nó b'fhéidir go gceannófaí teach beag ar tír mór nó rud inteacht mar sin… Agus, bhí na daoine ag éirí aosta agus bhí teach ag druid suas anois agus b'fhéidir fá cheann bliain nó beirt eile, bhí teach eile ag druid suas, agus choinnigh siad ag gabháil leofa agus an t-am ar tréigeadh ar fad é, nuair a stad daoine de bheith ina gcónaí ann – 1957. Muidinne agus dream de chlann Uí Fhearraigh an dá dhream, an dá theach dheireanacha a bhí ann…

Tadhg 'Ac Cullach, Inis Oirthir.

Cuan Theilinn sna 1940í.

An Chros Tó i dToraigh

Bhí siad ag rá gur fhéach fear inteacht í a bhriseadh, fear inteacht a bhí istigh a raibh Andaí na gCros air; ba é sin an *trade* a bhí aige, briseadh rud ar bith a chífeadh sé. Tá dhá mharc go fóill uirthi an áit ar bualadh dhá bhuile uirthi, chonaic mé féin sin. D'fhéach sé í a bhriseadh. An dóigh a raibh sí déanta, cha raibh *top* ar bith uirthi, mar T ann go díreach. Bhí siad ag ráit fad ó shin, an t-am a bhí na curacha fad ó shin ann sa tsean-am i bhfad roimh m'amsa, in am m'athar; chífinnse anois nuair a rachadh curacha amach a dh'iascaireacht, tá a fhios agat an dóigh a mbíodh daoine ag iomramh, chífeá fir ag amharc ar an chros sin agus iad á gcoisreacadh féin…Níl aon churach ar bith ag gabháil amach ariamh nár amharc an fear tosaigh ar an chros agus rinne sé *sign* na croise – cé bith paidir a bhí acu?

Antoin Mac Ruairí, Baile Thiar, Oileán Thoraí.

An chros tó i dToraigh, c 1906.

Leacht cuimhneacháin Chlann tSuibhne i gCaisleán na dTuath in aice leis an Chraoslach.

Caisleáin Chlann tSuibhne

An t-am sin bhí Mac Suibhne i gceannas, bhí caisleán mór acu thíos ar an Ráthán sin thíos i dtaobh Phointe Naomh Eoin…thíos taobh thíos de Dhún Chionnaola. Agus ansin bhog siad isteach agus thóg siad caisleán mór ar an Bhadhbhdhún agus tá sin ag amharc amach chóir a bheith an t-iomlán de Chuan Dhún na nGall ach níl rud ar bith de fágtha anois ach cúpla cloch, giota ar ghiota. Ar oíche na gaoithe móire, baineadh an díon de agus ó sin amach…Ach, ba é bunadh Mhic Suibhne a bhí i gceannas an t-am sin. Bhí trí chlann de Mhac Suibhne i réim san am sin. Bhí Mac Suibhne na dTuath. Ach Mac Suibhne na Miodóg a bhéarfadh siad ar an dream a bhí sa dá chaisleán seo in aice linne. Deir siad gur ar mhaithe le scian nó claíomh beag ar ghnách leo a iompar a mbéarfaí an mhiodóg orthu – gur sin an mhiodóg.

Seán Ó Brádaigh, An Tamhnaigh.

Giollacht an Lín i gcomhar Tuí

Bhuel, pór an lín, rós a bhéarfadh siad air. Rós, agus bhí sé iontach doiligh a chroitheadh…fá choinne é a fhás. Bhí sé chomh sleamhain… Ansin, leagfá amach ansin, dá mbeifeá…ag gabháil a bheith a dhéanamh, b'fhéidir cistineach a bheadh sé nó seacht dtroithe déag ar fhad agus b'fhéidir dá mbeadh giota beag eile leis ansin, b'fhéidir cúig nó sé troithe eile. Leagfá amach ansin, thomhaisfeá amach slat is fiche achan dóigh. Agus chaithfeá do chuid rós air sin…Agus ansin, dá mbeadh barr measartha air sin, gheofá oiread lín air sin agus a dhéanfadh an teach duit, an dtuigeann tú. Agus cha raibh feidhm ort é a chur ar thalamh iontach maith – dá mbeadh an talamh cineál bocht…Agus d'fhásfadh an líon iontach maith air fosta. Bhéarfá leat ansin an líon fá choinne cuid an tuí agus nuair a d'fhásfadh sé, chaithfeá é a tharraingt. Cha dtiocfadh leat é a bhaint. Cha raibh tú ag gabháil a bhaint cosúil le coirce! Cha bhainfeadh sé duit…Tharraingeofá ansin é, déarfaidh mé nuair a bhí sé apaidh, b'fhéidir roimhe an fhómhar. Ansin dhéanfá sopóga de cosúil le harbhar…Ansin, dhéanfá stucaí de ansin, b'fhéidir ansin seachtain nó beirt ina dhiaidh sin, bheadh faill agat…bhéarfá leat é agus chaithfeá é a bháitheadh. Chuirfeá síos ins an uisce é, ach chan achan uisce a bháithfeadh sí ann. Cha raibh maith duit é a thabhairt leat soir sa tsruthán sin thoir agus é a chur isteach sa tsruthán, cha raibh sin ag gabháil a dhéanamh maith ar bith dó. Chaithfeá é a chur isteach in áit a mbeadh lear clábair ag teacht isteach san uisce - salachar agus cineál d'uisce caoráin…Bhainfeadh sé an sú amach as…Chuirfeá clocha ina mhullach istigh ansin, fá choinne é a choinneáil síos…Choinneofá ansin naoi lá é. Nuair a bheadh na naoi lá ansin thuas, thógfá é…agus spréifeá ansin ar an talamh é ach chaithfeá é a spréadh ar thalamh gharbh. Cha dtiocfadh leat é a spréadh anois ar thalamh bán, cha b'fhiú a dhath sin. Chaithfeá é a spréadh in áit a mbeadh neartrach… Gheobhadh sé ansin cúpla bailc mhaith fearthainne. Níodh sin an salachar amach as agus níodh sé cé bith sú a bhí ann amach as agus ansin d'imeodh sé…chífeá é ag éirí geal ansin. Thógfá ansin ar ais é agus dhéanfá sopóga de. Bhéarfá leat ansin é agus chuirfeá i gcois claí é. Tamall measartha, go dtí go dtriomódh an rud uilig amach as. Ansin bhéarfá leat ansin é, cé bith am idir sin agus Samhain… Thógfá leat ansin é, idir sin agus Samhain é, dá mbeifeá ag gabháil a chur tuí ar do theach. Agus ansin chuirfeá tuí ar an teach leis. Bhí sé iontach doiligh a chur air. Anois, an tuí sin, líon, bhí sé éadrom agus dá dtiocfadh gaoth bheag ar bith ar chor ar bith, bhí lá iontach maith a dhíobháil ort fá choinne é a dhéanamh. Agus níl lá ar bith ab fhearr a thiocfadh leat é a chur air ná a mbeadh siocán bán ann ar maidin. Bhí an lá ag gabháil a bheith ciúin.

Jimí Beag Ó Gallchóir, Caiseal na gCorr.

Teach ceann tuí i Ros Goill, c 1900.

Cuan na nDúnaibh, c 1900.

Bualadh an Bhainne agus an Gruth Buí

Bhuail mise bainne go minic…an lonna aníos is síos. Agus ansin, bheadh scála deas adhmaid ann agus scalfá sin le huisce galach agus na spádaí a bheadh ag déanamh an ime agus líonfá lán uisce fuar é agus chuirfí an t-im isteach ansin. Chuimleofaí salann de na spádaí beaga, an dóigh nach ngreamódh an t-im dóibh…Tá cuimhne agam gur sin an chéad rud a bhí agamsa le déanamh, maistreadh mór bainne a bhualadh liom féin…An gruth buí… bhruithfeadh siad an bainne agus an gruth buí a bhí air d'ithfeadh siad é. Bhéarfadh siad babhla de, agus bhí gnás eile acu nuair a bhreithfeadh bó agus níodh siad an gruth buí, ba ghnách leo canna de a thabhairt isteach go teach na comharsana…Sin an nós a bhí ann. Agus ansin, nuair a bheadh siad ag ligint amach an bhó i ndiaidh breith, chonaic mé seandaoine do dhéanamh sin, bhí eagla orthu go dtiocfadh *fairies* uirthi – ba ghnách leofa an maide briste a chur trasna i ndoras an bhóithigh agus chuirfeadh siad cúpla aibhleog faoi agus thiocfadh an bhó de léim thairis sin…Bhí eagla orthu go dtabharfadh na *fairies* drochamharc ar an bhó.

Máire Nic Fheargail, An Clochán.

Iascaireacht sna Dúnaibh

Thit an tóin as an iascaireacht anseo thart fá 1925. Bhí an iascaireacht, chuaigh sí síos cuid mhór an t-am sin. Mhothaigh mise m'athair, tá cuimhne agam i m'óige, bhí sé ar chéidh na nDúnaibh agus bhí trí chéad bád…*luggers* agus *drifters* istigh ar an chéidh. Bhí siad i rith an lae ag feitheamh lena gcuid lastaí a chur amach. Athrú mór, an dtuigeann tú. Tháinig *luggers* anseo, bádaí móra, bhuel, b'fhéidir leathchéad troigh ar fad, bádaí seoil a bhí iontu. Ach, ní raibh eolas ar bith ag na daoine anseo fá iad a sheoladh, tháinig fir anall as Sasain nó as Albain le foghlaim daofa cén dóigh le iad a sheoladh…Chuaigh an iascaireacht síos. Bhuel, thosaigh siad ansin a dh'iascaireacht bradán – rinne siad go maith tamalt orthu. Ach, anois níl iascaireacht bradán ná a dhath de shórt ar bith anois.

Denis Mac Giolla Bhríghde, Cluain tSaileach.

Ag ní éadaí i nGaoth Dobhair, c 1900.

Ag maistreadh an bhainne i nGleann Eidhní fadó.

Amach agus Isteach go hInis Oirthir

Daoine a bheadh amach is isteach, thaispeánfaí cá háit a raibh an marc seo daofa. An marc a bhí againne, tá sé ann go fóill…marc Thaidhg a bhí air, sin m'athair mórsa, Tadhg…thug siad marc Thaidhg air. Bhí marc Thomáis ann, bhí marc Phadaí ann, bhí marc Chonaill ann. Spota ins an dumhaigh a bhí ann. Cloch mhór a bhí san áit a raibh marc Thaidhg. Agus marc Chonchúir, cloch a bhí ann. Chóir a bheith gur clocha uilig go léir…Sheasfaí ar a leithéid seo de chloch in a leithéid seo d'áit. Bhuel, bhí cúpla duine eile ansin, séard a sheasfá thiar i lár na trá – díreach i lár na trá, ba sin marc Phadaí Uí Fhrighil…Marc ar tír mór…bheadh na daoine i dtólamh ag coimhéad amach ar scor ar bith; dá dtógfá do cheann ar chor ar bith, bhí siad i dtólamh ag coimhéad amach ar tír mór. Déarfadh duine inteacht, "tá duine inteacht ina sheasamh amuigh ar mharc Thaidhg." Bhuel, duine de mhuintir Thaidhg a chaithfeadh a ghabháil amach agus an duine sin a thabhairt isteach nuair a bheadh sé ina sheasamh ar mharc s'acu…Curacha uilig a bhí ag gabháil san am sin…Bhí an curach iontach sásta, bhí tú féin ábalta imeacht leis an churach…caithidh tú ar do dhroim é, caithidh tú ar an uisce é agus léimidh tú isteach ann agus tá tú ar shiúl amach.

Tadhg 'Ac Cullach, Inis Oirthir.

Bealach na Mine Buí

Insíodh domhsa gur tógadh an bealach sin le fir amuigh agus cliabh orthu, ag *carry*áil an ghairbhéil ins na cléibh. Tá poll gairbhéil…ar imeall an chnoic agus sin an áit a dtáinig an gairbhéal, an chuid is mó de aniar as sin – thiar ar an Tulaigh. Bhí fir amuigh le piocóidí agus le sluaiste agus ag líonadh cléibh agus ag *carry*áil cléibh ar a ndroim – lán gairbhéil. Ní raibh airgead ar bith ann agus an pháigh a gheobhadh siad ag deireadh na seachtaine cloch mine buí – sin an pháigh a fuair siad. Agus sin an t-ainm a tugadh ar an bhealach sin, bealach na mine buí…ó sin isteach chun an Chlocháin Léith.

Feidhlimidh Antoin Ó Domhnaill, Leitir Catha.

Deireadh le Ré na Traenach

Mo chuimhnese air, ní raibh paisinéirí ar bith uirthi. Nuair a chuaigh mise 'na scoile i 1946, bhí an traein ag gabháil ach móin a bhí sí a thabhairt ar shiúl. Bhí siad ag baint mónadh ar an Ard Donn agus bhí siad á tabhairt isteach le *lorries* agus le beathach agus carrannaí agus líonfaí na *wagons* agus rachadh na *wagons* go Saint Johnston. Tá cuimhne agam, ba ghnách léithe a theacht isteach ansin ach níl cuimhne ar bith agamsa ar na paisinéirí…Caithfidh sé gur chríochnaigh sí thart ar 1947.

Padaí Mac Pháidín, Mín Doire Dhamh.

An traein ag Stáisiún Ghaoth Dobhair sna 1940í.

Droichead na Leacaí.

Droichead na Leacaí
Bhuel, tógadh an droicéad sin, Droichead na Leacaí, ins an bhliain 1550 agus cosain sí trí fichead punta le í a thógáil ins an am. Anois, ní raibh droichead ar bith ansin ag an am ach bhí leacacha ag gabháil trasna na habhna thart fá leathmhíle nó b'fhéidir ceathrú míle níos faide suas níos deise don ghleann. Rachadh na daoine trasna fríd an uisce le fáil trasna agus leacacha a bhí leagtha trasna acu agus sin mar fuair an droichead sin a ainm...
Proinsí Mac Giolla Bhríghde, Cluain tSaileach.

Aontaí fá na Cruacha
Théadh bunadh na gCruach lena gcuid stoic siar go hAonach an Bhrocaigh leis. Bhí dream daoine ar na Cruacha, clann Mhic an Luain, agus bheadh stoc mór acusan agus thigeadh *dealers* mhóra anuas as Condae Aontroma a cheannacht a gcuid molt. Ach, na daoine eile, mórán den bhunadh eile, théadh siad go dtí Aonach an Bhrocaigh…leis na huain. Agus, bheadh aonach abhus...ar an Bhrocaigh agus bheadh mórán *stein*íní ann, idir ag díol *delph* agus ag díol éadaí agus rudaí eile. Bhíodh sé ann ar an cúigiú lá fichead de mhí na Lúnasa agus bhí aonach measartha mór ansin acu ar an naoú lá déag de Mheán Fómhair agus bheadh aonach ansin ar an naoú lá déag de Dheireadh Fómhair agus sin an t-aonach a mbíodh siad ag ceannacht a gcuid ráithí uilig… Bheifeá ag fanacht le lá an aonaigh agus nuair a bhí mise ag éirí aníos agus bheinn anonn le mo mháthair chuig an aonach, bheadh corr sheanduine ann agus bhéarfadh siad leathchoróin agus dhá scilling duit. Bhíodh sin maith agus cheannófá rudaí beaga ag na *stein*íní air sin… Agus an rud céanna lá aonach an fhómhair na nGleanntach...
Gracie Mhic Gloinn, An tArd Leathan.

Aontaí fá Cheantar Ros Goill
Bhí aonach thiar sa Ghleann. Ba ghnách le haonach a bheith i gCarraig Airt fosta. Thosaigh siad aonach i gCarraig Airt ach char mhair sé i bhfad. Ach, bheadh aonach ar an Chraoslach ar an deichiú lá de achan mhí. Bheadh aonach thuas i mBaile na nGallóglach ar an tríú lá is fichead de achan mhí agus ba ghnách le daoine caoirigh a thabhairt agus ba agus rudaí den tsórt sin – chaithfeadh siad iad a thiomáint. Thiomáin mise mé féin iad; ainmhithe suas go Baile na nGallóglach… Agus, is iomaí uair a chuaigh mé siar 'na Chraoslaigh…Bhí siúl fada go Baile na nGallóglach…Tá cuimhne agamsa muid ag fágáil anseo…d'fhág muid anseo ar a trí a chlog ar maidin, san oíche tá a fhios agat – ins an gheimhreadh a bhí ann, a trí a chlog agus shiúil muid suas agus bhí sé a haon déag a chlog sula raibh muid i mBaile na nGallóglach…
Jimmy Mac Giolla Bhríde, Cluain tSaileach.

An Lucht Siúil

Bhuel, d'imigh mé liom i mbéal mo chinn agus casadh na *gypsies* seo orm. Bhí siad ag déanamh greim bí ar thaobh an bhealaigh mhóir agus rann siad an bia liom agus bhí comhrá agam leofa agus ní raibh deifre ormsa nó ní raibh obair ar bith agam agus ní raibh mé ag gabháil áit ar bith agus bhí siadsan ag glacadh an tsaoil ar a suaimhneas, ach sa deireadh i dtrátha na hoíche chuaigh muid a chuartú lóistín. Casadh cúpla cruach choirce agus féir orainn ar thaobh an bhealaigh. Le comhrá a dhéanamh, dúirt mise le fear acu "ó ní bheadh moill ar fhear an oíche a chaitheamh istigh i gceann de na cruacha coirce sin!" "Ó," a deir sé " ná gabh choíche isteach i gcruach choirce, ní bheifeá ansin i bhfad go gcuirfeadh na luchógaí amach thú." "Má tá tú ag gabháil a chuartú dídeain," a dúirt sé "gabh isteach i gcruach an fhéir, tá sí níos sábháilte, ach," a dúirt sé "ní bheidh fiachadh ort, tá a fhios againne cá bhfuil lóistín." Shiúil muid linn tamalt agus tháinig muid go dtí teach mór suarach, ag amharc taobh amuigh air, agus leoga bhí sé go suarach taobh istigh fosta nuair a chuaigh muid isteach. Bhí leapacha anuas ar dhá cheann an tí, leapacha singilte, ach bhí siad uilig tógtha suas agus ní raibh dóigh ar bith codlata fágtha ach rópa a bhí ina rith ag binn an tí ó cheann go ceann dithe agus dúirt na *gypsies* liomsa go gcaithfeas muid luí ar an rópa. Bhuel, ní fhaca mise a leithéid ariamh de leaba agus ní fhaca ó shin agus níor chuala mé aon duine luí ar cheann acu ach b'éigean domh luí ar an rópa an oíche sin ach má luigh féin, níor chodlaigh mé mórán, ach sin, chuir sin deireadh leis an rópa. Maidin lá arna mhárach nuair a d'imigh muid, rinne mise cinnte go raibh leaba agam fá choinne an darna hoíche.

Donnchadh Ó Baoighill, Rann na Feirste.

Turas chun Aifrinn

Thiocfá amach chun Aifrinn Dé Domhnaigh… Thíos i bPort Arthur, shiúlfá suas go bun an bhealaigh mhóir, thiar ansin, cosnochta, aníos ansin cosnochta. Chuirfeá ort na bróga ag gabháil siar go teach phobail. Aniar, agus bhainfeá duit do bhróga ansin agus shiúlfá síos ar ais. Ó, ní raibh bróga ar bith ort ar scor ar bith i rith an tsamhraidh. Istigh ar an oileán, bhí tú ag gabháil 'na scoile cosnochta, amuigh ag buachailleacht cosnochta…Curacha a bhí acu…thiocfaí amach i gcurach, achan duine agus a churach féin leis amach, a theaghlach féin. Sin an dóigh a raibh sé. Bhí lear ag teacht amach agus ansin Domhnach nach bhfaighfeá amach, b'fhéidir go bhfaigheadh na fir amach, bheadh sé rógharbh, rachfá siar go dtí an *statue* agus déarfaí an Paidrín thiar ag an *statue*. Cuireadh an *statue* sin suas sa *Marian Year…* rachadh siad siar ansin agus déarfadh siad an Paidrín thiar ansin. Agus, i rith *October* rachadh siad siar ansin leis an Phaidrín a ráit achan tráthnóna…thiar ag barr an chéidh go díreach.

Bridie Joe McKechnie, Inis Meáin.

Ag siúl chun na Scoile

…an t-am sin, ba ghnách le achan duine cúpla fód mónadh a thabhairt leofa agus…bheifeá costarnocht is achan sórt eile…Arú, bhí tú costarnocht cinnte, déarfaidh muid ó thús an Aibreáin go dtí mí *September*. Agus bhí brístí gairide an t-am sin ar na gasúirí agus bhí muid chóir a bheith sé bliana déag, seacht mbliana déag. Shílfeá *by God* gur girseacha a bhí ionainn! Dá bhfeicfí duine mar sin anois! Á, bhuel, d'athraigh an t-am, buíochas don Rí ar scor ar bith. Tá níos mó airgid agus dóigh níos fearr ar achan duine agus tá dóigh mhaith orthu.

Eddie McGuigan, An Dearachán, Na Gleannta.

An lucht siúil i gCroithlí, 1950í.

Scoil na Luinnigh, 1914.

Inis Meáin sna 1920í.

An *Convoy*

Bheadh *convoy* ann. Ba ghnách liom féin, bhuailfinn port ar an mhileoidean fad ó shin… Bhí mé ag cúpla *convoy* fosta ann m'am, girseacha óga a d'fhág an baile thall ar an Cheathrúin. Bheadh siad ag imeacht go Meiriceá an lá arna mhárach agus chuirfeadh siad scéala go raibh buailteoir a dhíobháil fá choinne giota ceoil nó giota damhsa. Bhuail mé thuas ar an Bhealtaine chomh maith, tá an teach thuas ansin go fóill agus achan am a bhfeicim é smaointím air; mé i mo shuí thuas ar an staighre beag a bhí ann ag bualadh an bhocsa agus na seanbhoic uilig thíos agus na bróga garbha orthu. Damhsa thart…ar na leacacha… cha raibh deireadh air. Bheifeá marbh ag bualadh go maidin. Cha raibh uchtach ag aon duine a ráit "tá muid ag gabháil 'na bhaile anois." Le glanadh an lae, chaithfeá imeacht le náire agus bhí an ghirseach bhocht seo ina suí léithe fad is a bhí muidinne ann agus aici le himeacht go Cóbh le ghabháil ar an bhád, cé bith uair – bheadh tacsaí ordaithe aici. Agus chaithfeadh sise seachtain ar an bhád ag gabháil anonn. Bhí na *convoys*, bhí siad truacánta.
Danny Ó Canainn, Gort an Choirce.

An leacht ag Droichead na nDeor.

An tAthair Mac Pháidín

Bhí sé iontach cruaidh ar na daoine, ní ligfeadh sé do dhamhsa ná dadaí a ghabháil ar aghaidh. Bhí damhsaidheacha tíre ag gabháil san am, ní ligfeadh sé do *hall*taí damhsa ar bith a bheith ann…Bhí fear ag inse domh go raibh damhsa oíche amháin in áit agus an t-am sin seáltaí a bhíodh ar na mná agus an t-am a bhí an damhsa ag gabháil ar aghaidh thart fán haon déag san oíche go dtáinig Canon McFadden isteach agus gur ghlan sé an teach agus gur imigh cuid de na girseachaí gur fhág siad na seáltaí ina ndiaidh le tréan eagla roimhe. Sin an t-am a bhíothar ag gabháil a dhéanamh teach pobail ar an Éadan Anfach ann 1906…Bhíothar ag cruinniú airgid ar dhóigh inteacht ach cuireadh McFadden go Meiriceá fá choinne fáil réitigh de agus thosaigh na damhsaidheacha agus thosaigh an cearrbhachas. Agus an t-am sin, dúirt sagart inteacht, áit ar bith a raibh paca cardaí istigh go raibh an diabhal thuas ar an bhéim, ar bhéim an toighe. Agus ní raibh cead damhsa ar bith a bheith sa Chorgas…Bhí an t-am iontach cruaidh an t-am a bhí an Canon McFadden ann.
Eoghan Mac an Bháird, An tÉadan Anfach.

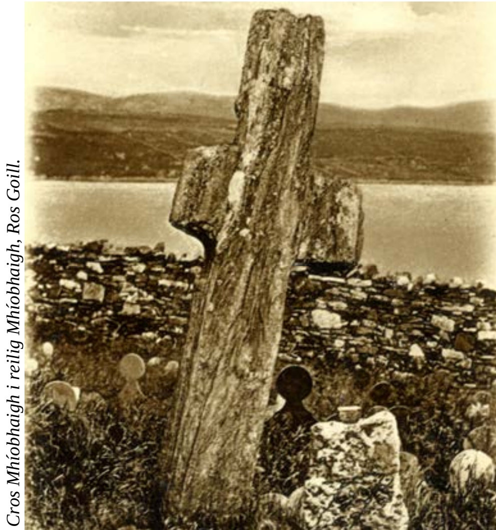

An tAthair Mac Pháidín.

Reilig na bPáistí

Tá coirnéal taobh dheas de theacht isteach 'na reilige ina bhfuil páistí gan bhaisteadh agus bhí siadsan curtha agus páistí fosta de mhná nach raibh pósta. Bhí siad sin curtha i lár na hoíche, b'fhéidir, thall ansin…Chaithfeadh siad a bheith curtha roimh a sé a chlog ar maidin cé bith caidé an tuige, *but* bheadh siad curtha roimh a sé a chlog ar maidin.

Denis Anne Mac Giolla Bhríde, Fánaid.

Cros Mhíobhaigh i reilig Mhíobhaigh, Ros Goill.

Tréithe na nDaoine

Sin an rud a sheasaigh do mhórán den tseanbhunadh – bhí an-chuimhne acu, agus sílim féin agus tá mé do mo chur féin isteach sa chuntas, níl cuimhne mhaith ag mórán daoine anois nó tá barraíocht rudaí eile ag tarlú…Tá dóigh eile ann agus tá barraíocht ar a n-intinn le bocsaí na bpictiúirí agus leat mar sin. Bhí rud eile ar an tseanbhunadh fosta…bhí comhrá… Gabh thusa isteach i dteach thíos ins an bhaile agat féin – cé mhéad duine atá ag cuartaíocht ann nó ag airneál? Tá sin ar shiúl. Agus, dá mbeifeá ag brath a ghabháil a dh'airneál… rachaidh tú isteach agus tá an bocsa air – an teilifís, agus déarfaidh siad "tá a leithéid seo ag teacht air anois ag a hocht a chlog!" B'ionann an cás a rá "coinnigh do bhéal druidte." Ach, bhí an seanbhunadh, bhí siad millteanach agus bhí siad cor maith ag inse scéaltaí…

Conall Mac Fhionnaille, Glaisigh Daibhéid.

Mná Caointe i dToraigh

Tá cuimhne agam orthu. Bheadh ceathrar nó cúigear acu agus bhí siad leagtha amach acu fána choinne, an t-am a chuirfí síos an corp ins an uaigh. Ins an am sin, cha raibh an brat glas seo againne ar chor ar bith. Nuair a thosófaí agus líonfaí an chréafóg isteach garbh suas go dtí an béal agus an t-am a bhí sin uilig déanta agus an scraith ar an rud, choisricfeadh an ceathrar nó an cúigear acu seo iad féin agus thosódh siad a chaoineadh. Bhí iontas orainne fá dtaobh de sin ach bhí a fhios ag an tseanmhuintir go mbeadh seo ag gabháil ar aghaidh ach cha raibh a fhios againne seo… Caoineadh, sórt de chaoineadh…b'fhéidir go ndéanfadh siad deich mbomaite nó ceathrú uaire de sin, d'éireodh siad ar ais ansin agus iad ag glanadh na súl.

Pádraig Mac Fhionntaigh, Oileán Thoraí.

Baile Thiar, Toraigh, c 1940.

Mná Caointe in Inis Bó Finne

Bhí bean ar an oileán agus mhothóinn iomrá uirthi, ó, maram go raibh sí muinteartha do mo mháthair mhór a dtabharfadh siad Beití uirthi, Beathóg Ní Bhriain a bhéarfadh siad uirthi. Sin an bhean a bhí istigh ar an oileán ag caoineadh an mhuintir a bheadh marbhadh.

Sin an nós a bhí ann agus déarfadh siad go mothódh siad; tá áit thoir ansin a bhfuil Garradh na Saileoige air agus mhothódh siad an caoineadh ansin…Beathóg Ní Bhriain, cé bith cé a thiocfadh ina háit nuair a d'imigh sí sin, níl a fhios agam…Istigh againne, chan áit mhór atá ann, cha bheadh ann ach an duine amháin… Bheadh an duine amháin sin pioctha. Is é an rud a bhí ann go raibh tú *suppose*áilte a ghabháil fríd thine Phurgadóir istigh eatarthu… Ansin, cé bith fhad is bheifeá fríd thine Phurgadóir ansin, rachfá suas 'na bhFlaithis. Sin an creideamh a bhí acu.

Pádraig Ó Colla, Inis Bó Finne.

An Paidrín i dTeach na Faire

Dá mbeadh duine ag fáil bháis, déarfaí an Paidrín agus bhí siad cinnte cúig paidreacha, cúig Áivé Mairia, an Mhaighdean Mhuire agus a chuid aingle ag gabháil roimhe gheaftaí na bhFlaithis. Bhí sin i gcónaí sa Phaidrín acu ins an tsean-am. Bhí, dá mbeadh duine ag fáil bháis, bheadh siad ag croitheadh an uisce choisricthe agus ag urnaí fána choinne. Thug mé féin amach an Paidrín i dteach amháin oíche amháin a fuair duine bás…Bhíodh ofráil ann. Dá mbeifeá muinteartha ag duine, dhíolfá leathchoróin agus, mura mbeadh, scilling a dhíolfá ach thógfaí an ofráil ag an altóir i gcónaí. Tharlaigh sin ins an tsean-am i mbliain an ghorta – an t-am a gheobhadh duine bás fán teach, bheadh *collection* beag, cruinniú beag airgid ann agus bhéarfaí don té a raibh an tórramh aige. I ndiaidh tamalt mar sin, rinne siad amach gur chóir don tsagart é a fháil agus tosaigh siad á thabhairt don tsagart. Bhí ofráil ins an áit seo go dtí thart fá 1968. Stad sé ansin.

Eoghan Mac an Bháird, An tÉadan Anfach.

Scéal faoi Chleamhnas

Bhí boc eile ann áit thíos anseo i nDoire Chasáin, ó, tá seo fíor. Bhí súil aige ar chailín fosta agus d'imigh sé agus fuair sé buidéal uisce beatha nó buidéal biotáilte. Is dóiche go mb'fhéidir gur poitín a bhí ann, idir muid féin. Agus, thug sé leis comharsanach agus chuir sé amach gloine d'fhear an toighe agus chuir sé amach gloine don fhianaise agus chuir sé amach gloine dó féin. Agus, nuair a thóg sé an gloine leis an chailín seo a iarraidh ar fhear an toighe, cé bith caidé a tháinig air, rinneadh stanaire de – chaill sé an chaint. Cha dtiocfadh leis labhairt agus an fhianaise a bhí leis, caithfidh sé gur boc a bhí annsan, an fhianaise, lig sé achan scread amach as. D'iarr sé an cailín dó féin. Fuair sé í agus phós sé í agus d'fhág sé an boc eile ina shuí ansin gan focal as, chaill sé an chaint.

Proinsí Mac Giolla Bhríghde, Cluain tSaileach.

Scáthlán in aice le Baile na nGallóglach sna 1860í.

Oíche na Gaoithe Móire, 1895

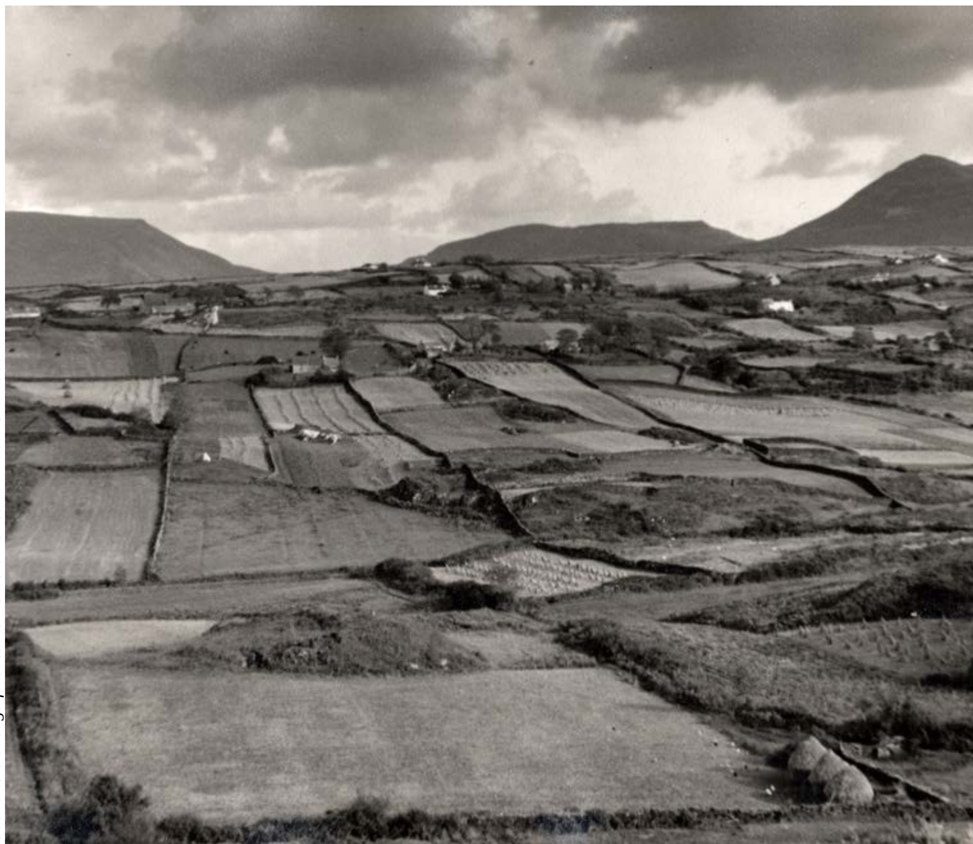
Bhí an-séideán gaoithe ann tráthnóna agus bhí fear thiar ansin i mBaile na Finne agus bhí barra aige agus bhí sé ag cartadh an bhóithigh tráthnóna. Thug sé ar shiúl an t-aoileach a bhí sa bhóitheach leis an bharra. Tháinig sé ar ais agus d'fhág sé an barra ar an tsráid ach d'éirigh an ghaoth agus chuaigh an fear isteach chun toighe é féin. Chuaigh an fear isteach chun toighe é féin agus mhothaigh sé rud inteacht ag bualadh an dorais. Chuaigh sé síos go bhfeicfeadh sé caidé a bhí ann, an tormán mill-teanach a bhí ann, caidé a bhí ann ach an barra. Thóg an ghaoth an barra, caithfidh sé gur thóg sí an barra agus bhuail sí in éadan an dorais é, agus sin a mhothaigh mé fán ghaoth sin.

James Ó Dochartaigh, Béal an Átha Móir.

An Fiach Dubh

Tá an fiach dubh ina chónaí i nGob Faoi Chnoc ansin agus tá mise ag déanamh go dtabharfadh siad saol fada leofa. Nuair a bhí mise i mo ghasúr, bhí siad ansin ach níl mé ag rá gur sin an mhuintir atá ann anois agus *raven* an t-ainm ceart atá orthu. Deireann siad go bhfuil tuigbheáil ag an *raven* an dóigh chéanna a bhfuil ag an duine. Tá sin ráite…Agus ag tús *February*, beidh siad suas ansin agus tosóidh siad ag piocadh smutáin agus á gcur in airde ar bhruaigh fá choinne triomú agus dá bhfeicfeá thusa an meáchan de smután a bhéarfas siadsan leo síos go dtí na beanna. Iad ag déanamh nead. Éan mór, i bhfad níos mó ná préachán. De dhream an phréacháin é ach tá sé níos duibhe

Joe Mac Suibhne, Faoi Chnoc, Cnoc Fola.

Gabháltais bheaga fá cheantar Chloich Cheann Fhaola sna 1960í.

Ag tiomáint na mbó i nDún Lúiche, c 1890.

Comharthaí Aimsire

Tá mórán comharthaí aimsire ann…Má amharcann tú ar an ghrian, má tá an loinnir ar na cnoic nó má tchí tú na cnoic i ndeas duit…tá fearthainn ag teacht tobann. An dóigh chéanna leis an uisce, má tá an t-uisce dorcha sa loch nó san abhainn, níl uair mhaith ar bith ag teacht…an-droch-chomhartha. Féar, fosta, má tá sé le feiceáil glas, na léantraí le feiceáil an-ghlas…In am ar bith sa lá, má tá sé an-ghlas le feiceáil – droch-chomhartha…Má tchí tú madadh ag ithe féir – droch-chomhartha. Na caoirigh fosta – má tá an aimsir maith, ardóidh na caoirigh suas i mullach an chnoic tráthnóna…an t-eallach an dóigh chéanna, rachadh an t-eallach ar foscadh. Agus an cat, má chuireann an cat a chúl leis an tine – tá sin go dona. Comharthaí eile, an fharraige…má tchí tú na bealaí bána san fharraige – bealaí bána a bhéarfadh an seanbhunadh orthu, tá sé go han-olc. Shílfeá gur bealaí atá fríd an fharraige…Éanacha na farraige fosta, tiocfaidh siad isteach agus beidh siad ag piocadh péiste agus chuile shórt ar an talamh. An fháinleog fosta, má tá sise ag eitilt ródheas don talamh…Dóigh chéanna an doras, má tá sé foscailte agus má dhruideann sé – comhartha an-doineanta.

Séamus Mac Giolla Chearra, An Srath Buí.

Ainmneacha na gCnoc

Na cnoic sin thall, chuirfí i gcónaí na caoirigh orthu anonn sa tsamhradh agus bhí a ainm féin ar achan chnoc. Amuigh thiar anseo, bhí áit a dtugtar Carnaween air, Cruach an Airgid ansin agus bhí Loch an Airgid ann. Thall ansin, bhí cnoc beag eile. Bhí ainmneacha ag na feirmeoirí uilig ar ghiotaí beaga de na cnoic. Thall anseo, bhí Cnoc Feadáin, giota beag taobh thoir de sin ansin, bhí Sruthán Mhín an Easáin, giota eile ansin, bhí na Beanna Beaga, giota eile, bhí na Beanna Móra. Giota beag eile, bhí an Sruthán Bán, giota beag eile, bhí Corraidh an Aoil agus na Bothógaí, agus giota eile ansin, bhí Binn Mhór Choinn. Dá mbeadh feirmeoir a raibh caoirigh caillte aige ag fiafraí d'fhear eile an bhfaca sé áit ar bith iad, déarfadh sé, "chonaic mé ag an tSruthán Bhán iad." Agus ar Chruach an Bhogaigh, an cnoc mór sin thall atá anonn os ár gcoinne, agus ar chúl an chnoic sin, bhí scáthlán beag, an áit a mbíodh sagairt ag léamh aifrinn in am na ndrochdhlíthe...Chonaic mé scáthlán beag, leac bheag bhídeach amach ó thaobh an chnoic.

Eoghan Mac an Bháird, An tÉadan Anfach.

Néalta sa Spéir

Níl aon néal a bhfeicfí sa spéir nach raibh siad ábalta beartaíocht a bhaint amach as. Is cuma cá háit a n-éireodh néal sa spéir ar chor ar bith, thiar nó thoir, bhí a fhios acu cén aird gaoithe a bhí ag gabháil a bheith ann.

Jimeile Ó Fearraigh, Inis Bó Finne.

Leigheas ar Sceadamán Frithir

Bhí leigheas acu in am amháin ar sceadamán frithir. Ba é an rud, dá mbeadh sceadamán frithir ort fad ó shin, ní bheifeá ag gabháil ag an dochtúir fá choinne *tablets* a fháil! Ach, bhí leigheas acu agus is cuimhneach liomsa nuair a bhí muid inár bpáistí, shuífeá ar stól beag íseal, stól beag íseal a bheadh ann ar ndóigh ag páiste, agus thiocfadh duine inteacht agus chuirfeadh sé a dhá lámh mar sin ar d'aghaidh agus déarfadh sé "An leonadh é seo? Ní hea, ach gortú. An gortú é seo? Ní hea, ach leonadh." Rud inteacht mar sin a déarfadh sé agus bhíodh sé ag cuimilt suas ar do dhá phluc agus bhí sé ábalta tú a leigheas, agus an bhfuil a fhios agat caidé mar a thug siad ar an sceadamán frithir an t-am sin? Seile seáin. Sin leigheas na seile seáin.

Máire Uí Cheallaigh, An Coimín, An Clochán.

An bhanaltra Brady in Anagaire, c 1905.

Snaidhm na Péiste

Bhí seanduine anseo lá amháin agus bhí sé thuas ansin agus bhí giota den tsnáithe mar sin caite ar an suíochán sin thuas an áit a raibh mise ag cniotáil – bhris mé é, bhí sé rófhada agus thosaigh sé ag *footer*áil leis agus d'fhiafraigh mise de caidé a bhí sé a dhéanamh agus d'inis sé domh go raibh sé ag déanamh snaidhm na bpéistí agus sin an fear ar fhoghlaim mise snaidhm na bpéistí uaidh an lá sin agus sin an dóigh a bhfuil sin agam ó shin. Chuir sé snaidhm ar an tsnáithe agus chuir sé an darna snaidhm air agus caithfidh tú é a choinneáil ins an lámh chlé agus caithfidh tú na snaidhmeanna a chur air le do lámh dheas agus ansin nuair a bheas sé déanta ar dóigh agatsa, tiocfaidh sé amach agus ní bheidh cnap ar bith air…Ach, caithfidh tú coinneáilt leis, an dtuigeann tú…Ar dhuine nó ar ainmhí, rud ar bith a mbeadh casadh ina phutóg…ansin bheir seo ar ais é…Is iomaí ainmhí a dtearn mise leofa é…Ó, oibríonn sé gan mhoill, nuair amháin a ní tú é – i dtrátha uair ina dhiaidh, bíonn an beathach go maith…Dé do Bheatha, a Mhuire…déarfaidh tú sin, an phaidir sin trí huaire – dhéanfaidh tú seo trí huaire thar an ainmhí fosta agus achan uair a dhéanfaidh tú sin, caithfidh tú an phaidir a rá.

Mary Browne, Mín Ghiolla Charraigh.

An bhanaltra Loughrey i Málainn Mhóir, c 1905.

An Bhruitíneach
Bhí siad ag rá go raibh luibh ann fá choinne rudaí a leigheas, luibh fá choinne achan rud a leigheas. Bhí luibh inteacht fá choinne casachtach…bhruithfí é. Agus, bhí cúlfáith… bhí leigheas ansin fá choinne an bhruitíneach. Tá cuimhne agamsa an bhruitíneach a bheith orainne agus bhí mo mháthair ag bruith cúlfáith agus á thabhairt dúinn le hól fríd bhainne… Thabharfadh sé amach an bhruitíneach ort – thiocfadh sé amach ina *rash*, an bhfuil a fhios agat, agus nuair amháin a thiocfadh sé amach, bhí tú ag bisiú. Bhí an-tinneas leis an bhruitíneach fosta.
Seán Mac an Bhaird, Loch Fhia.

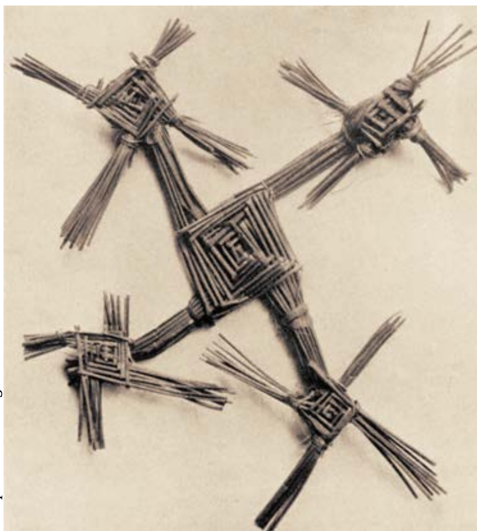
An Báchrán
Tá daoine go dtí an lá atá inniu ann ag gabháil don bháchrán. Tá sin istigh ann loch, cosúil le scraith loinge de rud…Tá cuid mhór rútaí air. Duine ar bith anois nach mbeadh cleachtaithe leis an bháchrán, piocfar an báchrán suas tús na bliana sa Mhárta i gcónaí fá choinne do chuid fola – tá do chuid fola in ísle brí an t-am sin agus ní bhíonn tú go maith ar dhóigh inteacht. D'ólfadh siad i gcónaí sa Mhárta an báchrán agus chuirfí gráinnín beag de chloch aoil ann. Thiocfadh roimhe seo carr asail nó carr beithígh anuas as Loch an Iúir fá choinne na dtithe a mhaisiú taobh istigh. Bhí áithe ag taobh achan teach, dhófaí an t-aol, na clocha aoil istigh san áithe. Thógfaí amach an t-aol agus dhéanfaí na tithe a mhaisiú taobh istigh agus taobh amuigh, na bóithigh, an áit a raibh na ba, na cearca agus achan rud eile. Chaithfí an t-aol thart air sin fosta fá choinne aicídeacha a mharú – bhí sé maith fá choinne marú aicídeacha… Chaithfeá an chloch a chur isteach sa tine agus b'fhéidir dódh a thabhairt cúpla uair dithe agus í a thógáilt amach – giota beag bídeach, ní thiocfadh leat barraíocht aoil a chur ann nó bhéarfadh sé drochbhail ar do chár, bheadh do chár seargtha ina dhiaidh…Tá sé deacair a ól cinnte, ach éiríonn tú cleachtaithe leis. Ba ghnách leo tréacal, liocras bál agus siúchra bán a chur fríd fosta…B'éigean dúinn uilig é a ól roimhe seo.
Margaret Chití Ní Bhaoill, An Seascann Beag.

An bhanaltra Kavanagh in Árainn Mhór, c 1905.

Oíche Fhéile Bríde

Bhuel, dá mbeadh Bríd sa teach, chaithfeadh Bríd a ghabháil amach ach mura raibh Bríd ann, dhéanfadh bean ar bith gnóithe. Agus rachadh siad thart ar an teach…Tá tú *suppose*áilte a ghabháil thart trí huaire. An chéad uair, rachaidh tú thart, caithfidh tú a ghabháil thart uilig go léir ar an teach agus déarfaidh tusa "gabhaigí ar bhur nglúine agus fosclaigí bhur súile," seo leis an mhuintir atá istigh, tá siad *suppose*áilte uilig a bheith ar a nglúine, "gabhaigí ar bhur nglúine agus fosclaígí bhur súile agus ligigí isteach Bríd." … Déarfaidh siadsan istigh ag tabhairt freagra ort "sé beatha, sé beatha, sé beatha." Déarfaidh tú sin trí huaire, rachaidh tú thart an darna huair agus déarfaidh tú an rud céanna ag an doras toiseach agus thart an tríú huair agus déarfaidh tú, rachaidh tú ar do ghlúine agus déarfaidh tú an rud céanna arís, "gabhaigí ar bhur nglúine agus fosclaigí bhur súile agus ligigí isteach Bríd Bheannaithe" agus déarfaidh an mhuintir atá istigh ar a nglúine ag tabhairt freagra ort "sé beatha, sé beatha, sé beatha na mná uaisle." Agus ansin…fágfaidh tú amuigh bratóg, beidh sé leat thart ar an teach, fágfaidh tú amuigh go maidin é. Ansin bhéarfaidh tú isteach lá arna mhárach arís é…agus sábhálann sé tú ar, ar toirneach agus ar tubaistí agus ar rudaí mar sin.

Sarah Eddie Nic Aoidh, Rann na Feirste.

Sampla de chrosóg Bhríde as Ros Goill.

Tobar an Dúin in aice le Cill Mhic Réanáin.

Míonna na Bliana

Márta…thriomódh sé suas an talamh, bhéarfadh muid ruaiteacht an Mhárta air, i ndiaidh bhoglach an gheimhridh agus nimh na bhfaoilleach…Ansin, tig an tAibreán. Bhuel, aimsir thaghdach aimsir an Aibreáin. Thig leat lá maith a fháil agus lá olc a fháil. Ar ndóighe, bhí na seandaoine ag rá gur dhúirt Naomh Bríd, sin Lá Fhéile Bríde, "darna achan lá ó mo lása amach", lá maith agus lá olc, agus gur dhúirt Naomh Pádraig, "achan lá ó mo lása amach." …ach ní raibh Bríd ná Pádraig ceart…Tig cuid mhór rudaí i mí an Aibreáin. I ndeireadh mhí an Aibreáin, tig na laetha seo…scairbhe na cuaiche i mí an Aibreáin – sin aimsir gharbh; agus tig laetha 'lomfar an loin'…bainfear na cleiteacha dithe agus imíonn sí leis an aimsir. Tig na laetha sin uilig go léir i mí an Aibreáin agus ansin tig an Bhealtaine – screig na Bealtaine agus chóir a bheith go bhfuil tú cinnte de sin a theacht achan bhliain. Is cuma caidé chomh maith leis an aimsir, tiocfaidh screig, agus thig leis an screig a theacht luath i mí na Bealtaine agus thig léithe a ghabháil amach go deireadh mhí na Bealtaine…ach tiocfaidh sí agus go minic bíonn clocha shneachta le screig na Bealtaine…

Seán Ó Duibheannaigh, Carraig an Choill.

Oíche Bhealtaine

Rud eile a níodh siad a dhéanamh Oíche Bhealtaine, ba ghnách leofa slatacha a bhaint de chaorthann agus chuirfeadh siad ceann ins an charn aoiligh agus chuirfeadh siad ceann os cionn dhoras an bhóithigh. Chonaic mé sin dá dhéanamh acu.

Gracie Mhic Gloinn, An tArd Leathan.

Turas Naomh Conall

…sin Naomh Conall, an áit a bhfuil an tobar, an tobar beannaithe…Tá mise ag déanamh anois go raibh Naomh Conall, go raibh sé ar shiúl ar seachrán, ar a sheachrán. Ní raibh a fhios aige cén bealach a rachadh sé agus bhí sé ag siúl leis ar fad go dtí go dtáinig sé go dtí an áit seo cóngarach den fharraige. Agus, chuaigh sé isteach san áit bheag seo ansin agus d'fhág sé lorg a dhá uillinn agus a ghlúine ann…istigh sa leac. Ach, níl ansin anois ach uillinn amháin agus anois tá an uillinn eile thiar ar an Fhearthainn, amuigh ar an oileán agus tá altóir bheag fosta ann…Tá crann ann agus anois níl deilg ar bith ar an chrann…Bíonn cuid mhór daoine anois thíos ann. Sa tsamhradh a bhíonn daoine ann…Chuala mé daoine a leigheas…na faithní ar na méara acu…Nífeá na lámha ann… Tá turas ann fosta…An chéad uair faigheann tú seacht, clocha beaga agus deireann tú seacht ndeichniúr den Phaidrín agus le achan deichniúr, caithfidh tú isteach cloch…caithfidh tú isteach thart fán tobar é…Téann tú thart ar an tobar trí huaire. Ansin, ag an dá ghlúin ansin déarfaidh tú cúig paidreacha, cúig Áivé Máire agus Cré agus ag an altóir ansin déarfaidh tú seacht bpaidreacha agus seacht Áivé Máire agus Cré…Théid an chuid is mó síos ar laetha saoire…cosúil leis an chúigiú lá déag san fhómhar, saoire na Maighdine Muire…

Nellie Ní Gaoithin, Doire Leac Chonaill.

Altóir Naomh Conall ar Inis Caoil.

Piseoga faoin Bhainne
Má théid tú isteach i dteach, a deir siad, agus iad ag bualadh bainne, caithfidh tusa bualadh fosta sula dtéigh tú amach nó níl sé sábháilte, nó níl sé *lucky*áilte nó cé bith atá ann mura nglacann tusa páirt ann fosta agus chaithfeá sin a dhéanamh. Déarfadh siad dá dtiocfá tusa isteach nó duine inteacht isteach agus rachfá amach agus mura gcuirfeá do lámh ar an chuinneog agus cúpla buille a dhéanamh nach mbeadh im ar bith air, nach mbeadh im ar bith ar an bhainne…Tá sé an dóigh chéanna, cha mbeadh bainne b'fhéidir agamsa…ach bhéarfadh duine inteacht bainne domh…ach, chuirfeadh siad *pinch* salainn air sula ligfeadh siad amach ar an doras thú féin agus an bainne mar mura mbeadh an salann air bhí siad ag rá go mbainfí duit é. Bhí fear amháin *suppose*áilte go dteachaigh sé amach as teach inteacht agus thug bean an tí buidéal bainne dó agus nuair a *land*áil sé sa bhaile cha raibh aon deoir bhainne sa bhuidéal. Tháinig na boic bheaga nó rud inteacht – na siógaí air…Mura ndéarfá "ádh mór ar do chuid oibre" cha mbeadh im ar bith ar an bhainne, a déarfadh siad.
Máire Ní Churráin, Mín na Craoibhe,

An Eala agus an Bás
…agus ansin, Dia ár sábháil, nuair a thiocfadh an t-eala isteach. Thiocfadh an t-eala agus luífeadh sí ar loch agus ní fhágfadh sí an loch go dtí go bhfaigheadh duine inteacht bás. Comhartha go raibh duine inteacht ag gabháil a fháil bháis…
Bhí sagart thuas anseo in Anagaire agus ar ndóighe, bhí sé iontach greannmhar…"Tá mé ag imeacht ar laetha saoire," arsa seisean. "Ó, Dia ár sábhail," arsa duine inteacht leis, "má fhaigheann aon duine bás, gheobhaidh sé bás gan sagart!" "Ó, ní bhfaighidh aon duine bás go dtara mé ar ais," ar seisean. "Bhí mé ag caint lena leithéid seo d'fhear, fear inteacht de dheas do theach pobail agus deir sé nach bhfuil cuma ar an eala go bhfuil sí ag teacht ar chor ar bith anois. *So*, beidh mé ar ais sula dtara an eala," ar seisean. Thug an sagart féin, má b'fhíor dó féin, isteach dó.
Seán Ó Duibheannaigh, Carraig an Choill.

Comharthaí Báis
Bhí cúpla bád ann. Bhí bád as Machaire Rabhartaigh ann agus bhí siad ag gabháil amach a dh'iascaireacht, bhí siad ag iomramh agus cé a bhí ag iomramh suas taobh thiar daofa ach iad féin. Bhí bád de chuid an oileáin ansin, bhí siadsan ag teacht amach fosta agus cé a bhí ag iomramh taobh thiar daofa ach iad féin. Bhí bád de chuid Thoraí, *motorboat*, ag gabháil a dh'iascaireacht bradán, cé a *phass*áil iad ach iad féin. Chuaigh siad fhad leis an sagart fá dtaobh de agus dúirt seisean leo gan a ghabháil a dh'iascaireacht go cionn seacht mbliana agus cha dteachaigh siad a dh'iascaireacht go cionn seacht mbliana.
Dinny Hughie Ó Colla, Inis Bó Finne.

'An Mhuc Dhubh' in Ailt an Chorráin fadó.

Tairngreacht faoin Mhuc Dhubh
Go dtiocfadh 'an mhuc dhubh' isteach an *gap* agus 'cóiste gan beathach' – thiocfadh sé isteach Mín an Doire. Cha raibh bealach ar bith isteach fríd an *ghap* roimhe seo, bhí sé uilig ag teacht isteach fríd Mhín an Lábáin agus anuas an bealach seo i bhfad ó shin. Sin a raibh de bhealach mór ann. 'An mhuc dhubh' a thug siad ar an traein; agus 'cóiste gan beathach', cha raibh a fhios acu caidé an dóigh a dtiocfadh le cóiste a ghabháil gan beathach roimhe seo – is é an *motorcar* a bhí ann. Thiocfadh sé isteach Mín an Doire – sin a raibh de bhealach mór ann – cha raibh mórán bealtaí móra ann an t-am sin ach oiread. Cha raibh siad rómhaith.
Antoin Dan Ó Domhnaill, Coill Darach.

Cromleac i gCloich Cheann Fhaola.

An Drochamharc

Ag caint ar na mná a raibh an drochamharc acu…Bhí siad ag rá go raibh, bhuel, bhí mná agus fir a raibh drochamharc acu…Bhí. Daoine a mbeadh drochamharc acu nach mbeadh ádh ar bith, bhí sé, ní fhaca mise duine ar bith acu nó go dtiocfadh liom, ach mhothaigh mé daoine ag caint orthu. Rud ar bith nach mbeannódh siad nach mbeadh ádh ar bith air i ndiaidh iad a bheith ann. Macasamhail daoine a rachadh fhad le bóitheach ansin a bheadh lán eallaigh agus ní bheannódh siad iad, cuid acu…déarfadh siad "go rathaí Dia is Muire do stoc." Agus daoine eile ansin nach ndéarfadh dadaí, maram go raibh drochmhianach iontu sin…

Gracie Mhic Gloinn, An tArd Leathan.

Tairngreachtaí Dhónaill a' Chinn

Cuid de na rudaí a dúirt sé atá i gcuimhne na ndaoine go fóill: go mbeadh cóistí gan capaill ar na bealtaí móra agus go mbeadh an coileach ag glaoch sa domhan thoir agus go gcluinfeadh an domhan uilig é. Go mbeadh cogadh ar talamh, faoin fharraige, faoin talamh agus san aer agus bhí giota beag eile ansin aige: "Sa cheathrú bliain déag, beidh oracaí ag snámh ar broinn agus an cúigiú bliain déag…an seiseadh bliain déag, beidh Éire dearg le fuil agus an seachtú bliain déag, beidh na príosúin lán le daoine gan choir agus an t-ochtú bliain déag, mo léan cá ndeachaigh na fir?" Agus, déarfadh daoine gur tairngreacht ar an Chéad Chogadh Mhór a bhí ansin.

Cathal Mac Loingsigh, Cill Ráin, An Clochán.

Mallachtaí

Tá cuimhne agamsa ar bhean a bhí ar an bhaile seo agus ba ghnách léithe mallachtaí a chur ar dhuine ar bith a dhéanfadh dadaí uirthi, agus leabhra má chuir, thit siad orthu. Rachadh sí amach agus paidrín léithe agus bhí carraig mhór amuigh i lár an chuibhrinn agus rachadh sí ar a dhá ghlúin ag an charraig ag iarraidh na mallachtaí sin titim ar an duine seo má rinne sé dadaí olc uirthi agus thitfeadh siad air… thiocfadh rud inteacht orthu. Ó, a Dhia níl na mallachtaí maith…Deir siad go dtiocfaidh a thrian ar ais ort féin agus titfidh trian ar an té ar thug tú é, iad fána choinne. Déarfaidh muid dá n-iarrfainnse mallachtaí duitse anois, thiocfadh trian de ortsa, agus thitfeadh trian eile ar na crainn, agus thitfeadh an tríú trian ort féin agus ar do bhunadh.

Mary Browne, Mín Ghiolla Charraigh.

An Mhaighdean Mhara

An mhaighdean mhara, bhuel, níor ghnách liomsa creidbheáil go raibh a leithéid de rud ann *but* mhothóinn m'athair ag caint go minic nuair a bhí sé féin amuigh ag iascaireacht. Ba ghnách liom féin a bheith ag iascaireacht, an bhfuil a fhios agat.

Ach an cineál duine a bhí ann, d'inseodh sé oiread rudaí agus ní raibh a fhios agat cé acu a raibh sé ag inse an fhírinne. Is iomaí uair a chonaic siad an mhaighdean mhara, léimfeadh sí aníos roimh an bhád ach "*by godda*" a dúirt sé, "cha dtug sí ariamh ormsa pilleadh." Is dúirt mise "cad tuige a mbeadh sibh ag pilleadh?" "Tá" a dúirt sé, "bhí lear mór bádaí" a dúirt sé, "agus dá bhfeicfeadh siad an mhaighdean mhara, dúirt siad gur droch*sign* a bhí ann, go raibh an bád le cailleadh an oíche sin, dá n-éireodh sí aníos romhat."

Dá n-éireodh an mhaighdean mhara romhat agus tú ar an bhealach amach a dh'iascaireacht, ba ghnách le lear mór de na bádaí pilleadh. Sin anois a mhothaigh mise fán mhaighdean mhara, go raibh sí, caill a bhí inti. Nuair a chífeá an mhaighdean mhara go raibh caill ag gabháil… agus ba chóir duit pilleadh.

Nóra John Ní Dhuibhir, Ard na gCeapairí.

Scéal Sí

Seo scéal agus tá sé iontach deacair a chreidbheáil. Creidim go mbeinn thart ar seacht, idir seacht agus ocht mbliana agus bhí an t-eallach thíos ar an chaorán againn.

Ó, bhí siad ag cúpla teaghlach thart anseo, bheadh an t-eallach thíos ar an chaorán, ach thart ar a seacht nó leath i ndiaidh a seacht tráthnóna, síos fá choinne an eallaigh agus mise ag gabháil síos agus tá tobar thíos ansin fá ghiota den loch agus nuair a bhí mé taobh an tobair, mhothaigh mé an tseinm.

D'éist mé agus chuaigh mé anonn giota eile agus bhí carraig ansin agus bhí crann cuilinn ag fás amach as an charraig agus de réir mo bharúilse de ba sin an áit a raibh an tseinm ag teacht amach as.

Bhain mise an baile amach, scaraigh mise agus d'inis mé do bhunadh an toighe ach ní éistfí liom – cuireadh ar shiúl ar ais mé agus ó leoga bhí mo sháith eagla ormsa ag gabháil thart ansin fá ghiota den chrann sin ach níor mhothaigh mise an tseinm ní ba mhó…

Bhí sé galánta, chomh deas agus chuala mise ariamh agus ní bheadh a fhios agat caidé sórt ceoil a bhí ann, cé acu fidil nó caidé sórt a bhí ann.

Padaí Bán Mac Ruadhraí, Leitir Catha.

An Dóigh le labhairt le Taibhse

Bhuel, bhí dóigh, d'inseodh sí dóigh fosta a dtiocfadh leat labhairt le, cur i gcás go raibh taibhse fán áit agus bheadh sé, bheadh daoine á fheiceáil agus cha raibh a fhios caidé an trioblóid a bhí aige agus déarfadh sise go raibh dóigh le labhairt leis an taibhse seo – le fáil amach caidé a bhí ag cur bhuaireamh air. Agus déarfadh sí gurbh é an dóigh a ndéanfá sin, dhéanfá *circle* mór cruinn.

Agus rachfá féin isteach ansin agus déarfá leis, bhí dóigh le labhairt leis an mharbhánach agus déarfá "cuirim ceist ort in ainm Íosa, bé duine saolta tú nó gil?" Sin an t-ainm a bhéarfadh siad ar dhuine a thiocfadh ón tsaol eile – gil.

"Cuirim ceist ort in ainm Íosa" a déarfadh sí, "an bé duine saolta tú nó gil, nó cá fhad ó d'fhág tú an saol seo?"

Bhuel, nuair a mhothaigh, nuair a chluinfeadh an, cé bith cé a bhí ina thaibhse é sin, thiocfadh sé a chomhrá leat agus d'inseodh sé duit caidé a bhí a dhíobháil air.

Agus ansin chuirfí dóigh air sin agus ní thiocfadh sé níos mó agus déarfadh sí an rud céanna fá dtaobh de, cuir i gcás, b'fhéidir go raibh fear, go raibh sé ag gabháil a phósadh girseach agus thug sé fáinne dithe agus ansin fuair sé bás agus go mbeadh sé ag teacht ar ais agus is é an tuige a mbeadh sé ag teacht ar ais, fá choinne an fháinne a fháil agus is é an dóigh a ndéarfadh sise é, dá dtabharfá an fáinne dó, gheofá slat shaileoige agus bhainfeá an craiceann uilig de shlat na saileoige agus chuirfeá an fáinne isteach ar shlat na saileoige agus shínfeá dó é. Sin an dóigh a n-inseodh sise caidé an dóigh a bhfaighfeá réitithe don té a bhí ag déanamh na taibhseoireachta.

Joe Johnny Mac Suibhne, Bun na Leaca.

Cailleacha Gallda agus Oíche Bhealtaine

Cailleacha gallda a bhéarfadh siad orthu. Bhí siad i bhfostú leis na sióga fosta. Ach, bhí siad in ainm bainne a tharraingt ua bha sa chomharsanacht, an bhfuil a fhios agat.

Bhí cailleach ghallda ina cónaí thoir ansin faoin bhealach mhór agus chuaigh sí amach tráthnóna amháin a bhaint bainne – d'athraigh sí isteach ina giorria.

Chuaigh sí amach a bhaint bainne de bhó na comharsan ar scor ar bith agus nach bhfaca an fear í. Chonaic sé an giorria ag teacht agus ag gabháil fhad leis an bhó a bhaint bainne den bhó.

D'imigh sé agus…rinne sé réidh fána coinne an dara lá a thiocfadh sí…agus fuair sé píosa airgid agus chuir sé isteach sa ghunna é agus chonaic sé an giorria ag teacht agus scaoil sé leis an ghiorria.

Chonaic sé an giorria ag imeacht…rith sé féin ina dhiaidh…go dtí go dteachaigh sé fhad leis an teach agus bhí an chailleach ghallda istigh sa choirnéal agus a cos briste. Bíodh sin fíor nó bréagach, níl a fhios agam…

Cailleacha gallda, ní raibh creideamh ar bith acu is cosúil…Is cuimhneach liomsa an t-am, oíche Bhealtaine i gcónaí, chaithfí slatacha a chaitheamh thart ar an charn aoiligh agus achan sórt le hádh a thabhairt ar an talamh…

James Ó Dochartaigh, Béal an Átha Móir.

An Diabhal i bhfoirm Duine

Bhí fear ann san áit seo am amháin agus ní raibh uaigneas ar bith air; bhíodh sé ar shiúl leis achan áit, an bhfuil a fhios agat, ar shiúl leis go maidin agus bhí sé ag ráit go raibh a leithéid de rud agus taibhse ann. Ach, bhí sé amuigh in áit an-uaigneach oíche amháin agus níor mhothaigh sé ariamh go raibh fear mór ard ag siúl lena thaobh. Bhreathnaigh sé síos ar na cosa aige agus thug sé fá dear go raibh cosa mar chapaill air. Cosa cruinne air agus rinne sé amach gurbh é an Diabhal a bhí ann…D'iarr sé air imeacht ach níor imigh. Mhothaigh sé i gcónaí nuair a dhéanfadh an coileach trí scairt; nuair a dhéanfadh coileach Márta trí scairt agus dá mbeadh an Diabhal áit ar bith go gcaithfeadh sé imeacht. Shiúil sé leis agus ní raibh sé ábalta fáil réitithe leis an Diabhal agus sa deireadh tháinig siad fhad le háit inteacht agus rinne coileach scairt agus dúirt an fear, "imigh", a deir sé, "bí ar shiúl, sin scairt an choiligh", a deir sé. "Ó", deir an Diabhal, deir sé "níl ansin ach éan bog samhraidh", a deir sé. Shiúil siad leofa agus nuair a fuair siad giota fada eile ansin, mhothaigh siad coileach eile ag scairtigh agus rinne sé sin trí scairt agus "imigh" a deir an fear, deir sé "sin scairt an choiligh". "Ó, caithfidh mé imeacht anois", a deir sé. "Sin é an coileach Márta", a deir sé. Coileach Márta, bhí sé aithriste go raibh difear idir coileach Márta agus fuair sé réitigh leis an bhoc ansin.

Seán Mac an Bhaird, Mín an Bhéil.

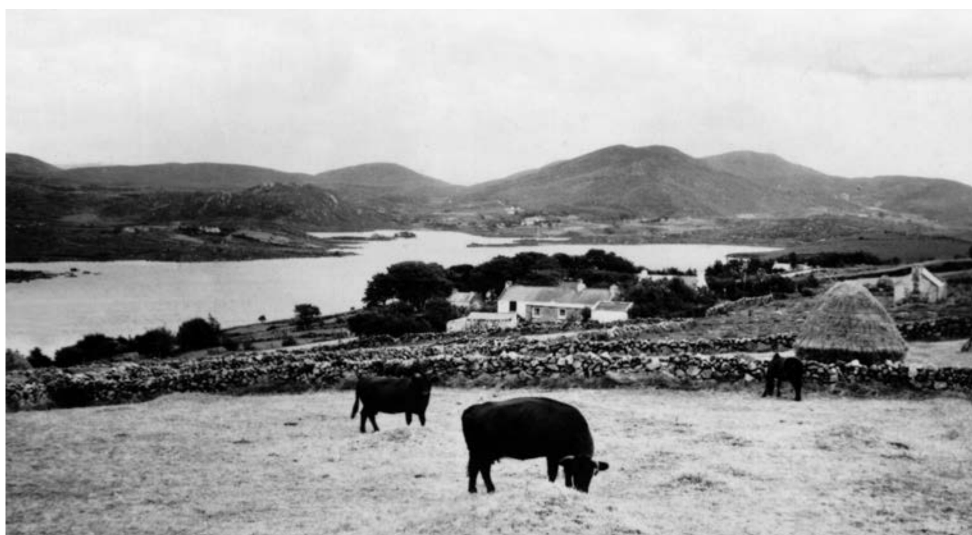

Árainn Mhór sna 1940í.

Srath na bPáistí

Bhuel, tá áit bheag ar na Cruacha go fóill, ní raibh sé i bhfad ón teach ar tógadh mé féin, síos díreach ón scoil, ar bhruach na habhna, tá oileán beag ansin ar a dtugtar Srath na bPáistí. Agus is é an scéal a chuala mise fá Srath na bPáistí ná gur cuireadh an fear seo agus a bhean agus triúr páistí amach as a gcuid, amach as cibé cineál talaimh a bhí acu ar an taobh eile de na cnoic agus gur tháinig siad agus gur chuir siad suas bothán beaga daofa féin ar an oileán bheag seo ar bhruach na habhna agus bhí siad ina gcónaí ansin. Agus ní raibh bia ar bith acu, théadh an fear amach achan lá ag cuartú bí agus thigeadh sé abhaile agus traidhfil beag inteacht leis. Théadh sé fríd na tithe, creidim, agus gheobhadh sé uibheacha b'fhéidir ansiúd agus gheobhadh sé giota beag aráin anseo agus thigeadh sé abhaile agus sin an rud a choinnigh ag gabháil iad ar feadh tamall fada. Ach sa deireadh fuair na triúr páistí bás, bás leis an ocras agus leis an leatrom agus chuir an fear ins an tsrath iad agus tá na trí huaigheanna beaga sin le feiceáil go fóill ar an tsrath agus tugtar Srath na bPáistí air. Tamall ina dhiaidh sin fuair an bhean bás, agus níor mhaith leis an fhear, níor mhaith leis an bhean a chur in talamh nach raibh coisricthe agus thóg sé an corp ar a dhroim agus shiúil sé leis siar ag tarraingt ar reilig na nGleanntach. B'fhada an giota é ó na Cruacha go dtí reilig na nGleanntach agus an fear bocht é féin, cineál ag fáil bháis leis an ocras agus chuaigh sé siar ar scor ar bith go dtí go dtáinig sé fhad leis an áit a dtugtar an Stucán air, áit atá ins an Stucán, cnoc ard atá ann nó bealach mór an-ard agus tá tú ábalta gleann na nGleanntach a fheiceáil uaidh agus tá tú ábalta na Cruacha soir uait a fheiceáil ann. Agus bhí sé ag déanamh scríste ansin agus shuífeadh sé tamall beag agus thógfadh sé an t-ualach ar a dhroim ar ais agus rachadh sé píosa beag eile agus ní bheadh sé giota ar bith agus shuífeadh sé síos ar ais agus dhéanfadh sé scríste agus bhí sé ag gabháil mar sin agus bhí sé ag gabháil síos an mhalaidh; bhí malaidh ansin agus bhí sé ag gabháil síos an mhalaidh agus bhí fear thall ar an Éadan, fear de mhuintir Challóige a chuala mé a bhí ann agus chonaic sé an fear agus chonaic sé go raibh drochdhóigh air agus go raibh sé ag iompar ualach inteacht ar a dhroim agus dar leis féin, "tiocfaidh mé amach ina araicis go bhfeicfidh mé caidé atá contráilte." Tháinig an fear sin ina araicis agus chonaic sé caidé mar a bhí agus thóg seisean an corp ar a dhroim agus shiúil an bheirt acu siar go dtí seanreilig an Ghleanna, taobh seo de na Gleanntaí agus chuir siad an bhean ansin agus chuaigh an fear ansin isteach i dteach na mbocht agus fuair sé bás i dteach na mbocht.

Máire Uí Cheallaigh, An Coimín, An Clochán.

Loch an Iúir sna Rosa.

Fá Dhún Lúiche fadó.

Blianta an Ghorta Mhóir

Bhí daoine amuigh ansin agus tháinig a gcuid daoine muinteartha, a n-aithreacha, fríd an ghorta agus chonaic siad cuid d'am an ghorta, chonaic! Thart anseo, níor mhothaigh mé daoine ag fáil bháis leis an ghorta; bhí áit i Leitir Ceanainn ar ghnách leo rud beag a fháil le hithe, bhí! Agus ba ghnách leo a ghabháil ann. Ach, níor mhothaigh mé iomrá ar bith, dadaí, ach tá áit amuigh ansin ar an Dubhchró [Dúchoraidh] agus tá uaigh bheag ann…áit a bhfuil páistí beaga curtha agus caithfidh sé gur in am an ghorta a fuair siad bás.

Eoghan Mac an Bháird, An tÉadan Anfach.

Lá an Bhriste Mhóir

San am sin bhí nós ag na mná a gcuid plátaí féin agus a gcuid rudaí féin a bheith leofa nuair a rachadh siad, nuair a phósfaí iad. *So,* bhí pláta ar an drisiúr agus an lá a gabhadh Wolfe Tone; leis an tormán a bhí amuigh thart fán Mheall Mhór, thit an pláta den drisiúr agus scoilteadh é. Tá an pláta sin, cha raibh sé briste anois, tá an pláta sin ag mo dheartháir go fóill agus sin 1798. Bhí an cogadh ag gabháil ar aghaidh an chuid is mó den lá idir, creidim an Meall Mór go dtí Cionn Mhálanna. Anonn agus anall, maram, agus sa deireadh gabhadh é. Caithfidh sé go raibh na gunnaí ag gabháil go mór san am.

Éamonn Mac Giolla Bhríde, Na Dúnaibh.

Díshealbhú in Ard na gCeapairí

Tá a fhios agat féin nuair a bhíothar ag cur na daoine amach as a gcuid tithe beaga fad ó shin, cad chuige a rabhthar á gcur amach? *Because*, bhí orthu cíos a dhíol leis na tiarnaí talún, na tiarnaí talún sin a thiocfadh anall as Sasain nó anuas as uachtar Éireann agus chruinneodh siad a gcuid cíosa. Agus nach raibh sé cruaidh go maith nuair a chaithfeá cíos a dhíol le strainséirí? …bhí cuid mhór bochtanais ag gabháil nuair a bhí mo mhuintir ag éirí aníos! Agus ag amharc amach ar an fhuinneog romhainn anois, tá teach mo mhuintire le feiceáil go fóill ach dar ndóigh gur tógadh as an nuaidh cuid de agus go bhfuil díon sclátaí air anois agus teach muiríní a bhí ann an t-am sin. Ní raibh m'athair mór ábalta an cíos a dhíol agus dar ndóigh tháinig an sirriam á gcur amach agus bheadh lá millteanach ann an lá a mbeadh an sirriam ann agus *land*áil siad an lá seo cé bith, agus ag iarraidh mo mhuintir, m'athair mór agus mo mháthair mhór agus bhuel, triúr nó ceathrar de theaghlach a bhí ann, á gcur amach…ach chruinnigh na comharsanaí, a thaisce, agus bean amháin, *land*áil sí cé bith, bhí sí ina cónaí dhá dhoras uathu cé bith, *land*áil sí agus citeal uisce the léithe cé bith agus nuair a bhí an sirriam agus a chuid boic ag *bounce*áil agus ag iarraidh an doras a bhriseadh anuas lena gcuid casúr, chuaigh sise suas ar dhréimire ar chúl an toighe agus citeal uisce the léithe agus dhoirt sí citeal an uisce ghalaigh anuas orthu agus, bhuel cé bith, an lá sin fuair sí díbrithe ar shiúl iad nó scalladh iad leis an uisce the…

Annie John Uí Ghallchóir, Ard na gCeapairí.

Beo bocht fadó.

Colm Cille
Chuala muid cuid mhór rudaí fá dtaobh de Cholm Cille…Chuala mé daoine ag caint fán dóigh a raibh sé ábalta siúl trasna an locha – Loch Ghartáin.
Agus, tá leac ar thaobh an bhealaigh mhóir… ansin – tá sé le feiceáilt. Sílim go bhfuil marc, cineál marc a chuid cos istigh ann…Is iomaí uair a chuala mé iad ag rá go raibh lorg a ghlúine sa leac sin agus sílim go bhfaca mé é sin mé féin am inteacht.
Pádraig Ó Gallchóir, Gleann Domhain.

Turas Cholm Cille
Bhuel, thosófá ansin thiar i nGleann ar thaobh do láimhe deise ar an bharr a dtugann siad an Eochair air agus shiúlfá leat siar ansin agus siar chuig an teampall ghallda agus thiontófá; bhí tú ag *meet*áil le carnán agus rachfá thart fá dtaobh daofa is déarfá trí phaidir, trí Áivé Máire agus Glóir, agus ansin, thiontófá anonn Bíofáin agus bhí tuilleadh carnán ansin agus bhí leaba Cholm Cille ann.
Bhí clocha istigh sa leaba, clocha cruinne, bhí siad ag ráit go raibh leigheasraí iontu agus chuirfeá thart trí huaire iad ar do chorp agus thart ar do cheann, chuimleofá ar do shúile iad go leigheasfaí iad. D'imeofá leat suas an cnoc ansin go hard go dtí Tobar Cholm Cille agus bhí tobar ansin.
Chaithfeá trí chloch a iompar leat suas, nuair a bheifeá ag gabháil thart fá dtaobh de Thobar Cholm Cille, chaithfeá ceann amháin isteach achan uair a mbeifeá ag gabháil thart agus déarfá cúig paidreacha ansin.
D'ólfá, b'fhéidir, braon den uisce agus d'fhágfá agus thiocfá anuas bealach beag eile agus an t-ainm a bhí ar an áit sin Malaidh na Cainte. Shiúlfá leat anuas agus thiocfá go dtí cloch, bhí sí ard agus bhí a croí gearrtha amach aisti agus d'amharcfá fríd an chroí seo agus déarfá an méid seo paidrí agus bhí tú *suppose*áilte na Flaithis a fheiceáil ach níor mhothaigh mé aon duine ariamh ag rá go bhfaca siad.
Shiúlfá leat an chuid eile de go dtigfeá go dtí an áit a thosaigh tú agus bhainfeadh sé trí huaire an bhata duit sin a dhéanamh.
Máire Ní Ícín, Mín na Croise.

Na Mic Ua gCorra
Ba mhaith le Colm Cille Críostaithe a dhéanamh de mhuintir Thoraí nó Págánaigh a bhí iontu san am a deir siad, ach ní raibh siad sásta é a ligeann i dtír. Dúirt siad go dtiocfadh leis seasacht ar chlaí ar chósta an oileáin, rinne sé sin, agus chaith sé a chlóca ar imeall an oileáin agus spréigh an clóca thart ar an oileán uilig, agus theith siad ansin ach an triúr seo, Tadhg, Úna agus Brian.
Ghearr Colm Cille an Chros Chéasta orthu, agus rinne sé trí carraigeacha dóibh i mBéal Uaighe, chuir sé geasa orthu. Lá Bealtaine i gcionn achan seachtú bliain, bhéarfadh na carraigeacha iarraidh snámh arís go Toraigh i gcruth daoine, ach dá bhfeicfeadh súil shaolta iad, thiontódh siad isteach ina gclocha arís, agus chaithfeadh siad fanacht sa talamh a raibh siad ann go cionn seacht mbliana arís. Agus sin an rud a chas ann iad go fóill. Deirtear nach bhfuil ann ach beirt anois. Sílim gur Úna agus Tadhg a bheas ann nó níor fhóir beirt fhear agus bean amháin.
Sarah Rua Nic Grianna, Rann na Feirste.

Naomh Conall
Rugadh amuigh in Inis Caoil é, taobh amuigh den Fhearthainn agus sílim nach raibh sé féin agus an t-athair ag tarraingt le chéile, an bhfuil a fhios agat? Ach, d'éirigh trioblóid idir an bheirt acu lá amháin agus thosaigh achrann ar scor ar bith. Insíodh dúinne, cé acu an bhfuil seo ceart nó contráilte, gur mharaigh Conall an t-athair. Bhí a fhios aige ansin go raibh caill mhillteanach déanta aige agus labhair glór leis. "Léim amach san fharraige," a deir sé "agus snámh cé bith cén fhad." Nuair a thug Conall iarraidh theacht ar ais ar tír mór, bhí beathach millteanach idir é féin agus tír mór agus ní raibh dadaí ag Conall le déanamh ach bualadh amach 'na farraige agus bhí an beathach ina dhiaidh. Deir siad go dtáinig Conall aníos Gaoth Beara agus gur shnámh sé fhad leis an áit a bhfuil turas Chonaill thíos ansin agus gur chaith sé lá agus bliain ina chodladh ansin agus nuair a mhuscail sé bhí nead na spideoige ar bhos a láimhe aige.
Francie Ó Dubhgáin, Doire Leac Chonaill.

Tairngreachtaí Cholm Cille

Bhí sé sa tairngreacht nach n-aithneofá an difear idir fear agus bean agus…an beathach a bheadh agat nach mbeadh feidhm duit é a *fheed*áil agus go mba fusa duit mála salainn a bheith agat ná mála airgid…nárbh fhiú gach ar bith an t-airgead.

Mary Doohan, Baile Thiar, Oileán Thoraí.

Naomh Maoilíosa

Naomh Maoilíosa…bhí sé comhaimseartha le Colm Cille ach bhí sé níos sine ná Colm Cille agus bhí sé ar Inis Muirí agus bhí sé ar Daimhinis ar Loch Éirne. Bhí ceann de na mainistreacha is mó in Éirinn ar Daimhinis, tá cuid den fhoirgneamh ansin go fóill ach tógadh cuid mhaith ar shiúl le tithe a thógáil in Inis Ceithleann…Bhí sé cairdiúil le Colm Cille…Tá trí thagairt i leabhar Mhánuis Uí Dhomhnaill, ach ní raibh Mánus Ó Domhnaill róchineálta leis, shíl sé gur eisean a dhíbir é ach sílim gur toil Dé an dóigh a dteachaigh Colm Cille go hOileán Í.

Joe Golly Ua Gallchobhair, Teileann.

Oileán Dúiche

…Oileán Dúiche…manaigh a bhí ansin – an chéad dream. Aniar as…Inis Caoil. Sin an áit a raibh siad.

Tháinig cuid acu, cha dtáinig uilig, tháinig ceathrar nó cúigear acu aniar go hOileán Dúiche agus bhí iontas orainne ariamh cá tuige a dtáinig siad go hOileán Dúiche in áit a theacht go dtí an t-oileán s'againne…bhí áit mhaith shábháilte ar an oileán s'againne… B'fhéidir gur sin an tuige a ndeachaigh siad isteach – chan fheicfeá Oileán Dúiche amach ón tír…Ach, caithfidh sé gur chaith siad bliantaí fada ann nó bhí teach pobail beag tógtha ann.

Ach, cha raibh sé mórán le ceithre troithe déag in achan dóigh…Char mhothaigh mé ariamh cá huair a d'fhág siad, ach bhí siad ag cur an talaimh ann…

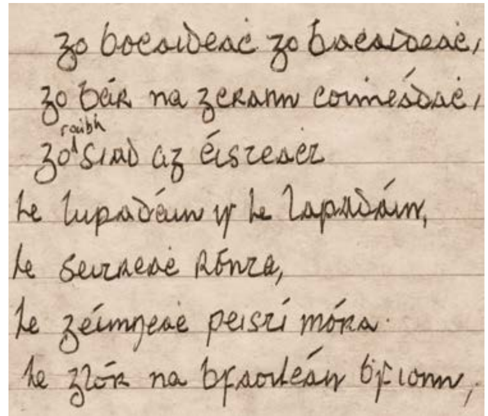
Jimeile Ó Fearraigh, Inis Bó Finne.

Seanphaidir
Tabhair sinn anocht go bliain ó anocht,
Sna grástaí is mó is na peacaí is lú.
Má tchí Dia aon duine againn
idir dhá chomhairle,
Go seola Dia ar chomhairle ár leasa muid,
Agus go sábhála sé muid ar ár dtrí namhad,
Mar atá: an saol, an diabhal agus an cholainn.
Go sábhála sé muid ar aicídeacha,
ar ghalair ghránna,
Ar thréan tinibh agus ar uisce,
Ar náire shaolta, ar scannail phoiblí,
Ar éag ár gcarad,
ar dhrochshúil a bheith againn d'aon duine,
Ar dhrochshúil a bheith ag aon duine dúinn,
Agus ar mhailís ár gcomharsan.
Máire Uí Chanainn, Machaire Rabhartaigh.

Urnaí na Laoi (Laoi na mBuann)
Urnaí na Laoi a bhí uirthi, dá ndéarfá an urnaí seo agus tú a ghabháil fríthe, bhí an duine sin caillte. Dá ndéarfá an urnaí agus gan tú a ghabháil fríthe, bhí an duine sábháilte…Mise ag ráit urnaí anois agus chuaigh mé fríthe, char dhúirt mé i gceart í, tá an duine caillte ach le tú a ghabháil a déanamh agus gan tú a ghabháil fríthe, tá an duine sin sábháilte. Ach, chaith-feadh bean é a thabhairt d'fhear nó fear é a thabhairt do bhean…Stócach amháin, d'imigh sé go Meiriceá agus bhí sé caillte, cha raibh a fhios cé acu a raibh sé caillte nó nach raibh… Dúirt siad an urnaí seo agus dúirt an bhean seo "bíodh geall go bhfuil sé caillte!" Báitheadh é.
Mary Doohan, Baile Thiar, Oileán Thoraí.

Urnaí in éadan drochaicídeacha
Tháinig Íosa go bun na croise
agus tháinig crith air,
D'fhiafraigh na hIúdaigh de,
an fiabhras atá ort nó fiabhras creathach,
Ní fiabhras atá ann ná fiabhras creathach,
Ach is beannaithe an té
a déarfas mo chuid focla,
'S a choinneos i gcuimhne iad.
Ní bheidh fiabhras nó fiabhras creathach
air anois ná go brách,
Trí shaol na saol. Áiméan.
Gracie Nic Gairbheith, An Cheathrúin.

go bocaideach go bacaideach,
go béal na gcarn coimhéadach,
go raibh siad ag éisteacht
le lupadáin is le lapadáin,
le [illegible] rónta,
le géimneach peistí móna.
le glór na bhfaoileán bhfionn,

Ruthag as seanscéal Conallach.

Murchadh Beag agus Murchadh Mór
Chuaigh Murchadh Beag agus Murchadh Mór amach a bhaint sú craobh lá amháin agus fuair siad ar aghaidh go maith agus fuair siad neart sú craobh. Tháinig siad abhaile leis an ghalún leofa agus shuigh siad síos. Bhí Murchadh Mór an-tuirseach. Dúirt sé go rachadh sé a chodladh tamalt – bhí an tráthnóna ann. D'iarr sé ar Mhurchadh Beag, "fhad atá mise i mo chodladh anois, coinnigh thusa súil ar an sú craobh sin agus ná lig do dhadaí theacht air." Chuaigh sé a chodladh agus nuair a bhí sé ina chodladh, thosaigh Murchadh Beag agus bhlais sé an sú craobh agus bhí blas an-mhaith air. Bhlais sé tuilleadh de agus chuaigh sé a dh'ithe. Stop sé cúpla uair agus smaointigh leis féin, "b'fhéidir go mb'fhearr domh stad anois!" Ach, ní thiocfadh leis sin a dhéanamh, bhí an blas ró-mhaith agus choinnigh sé ag gabháil agus d'ith sé an t-iomlán dearg. Nuair a mhuscail Murchadh Mór agus nuair a chonaic sé caidé mar a bhí os a choinne, bhí an-fhearg air. Dúirt sé, "an bhfuil a fhios agat caidé a dhéanfas mé, rachaidh mé amach agus gearrfaidh mé slat, bainfidh mé slat agus bhéarfaidh mé greasáil maith duit. D'imigh sé leis 'na choill go bhfaigheadh sé slat agus nuair a chuaigh sé a fhad leis an chrann le slat a ghearradh, dúirt an slat leis "ní bhfaighidh tú mise go bhfaighidh tú tua a ghearrfas mé!" D'imigh sé go bhfaigheadh sé tua…
Seosamh Ó Beirn, An Cheapaigh Uachtarach.

Thiar i gConnachta

Thiar i gConnachta atá m'áit lóistín,
Is nach fada ó bhaile mo theach is m'áit chónaithe
Seolfaidh an long ar an chéad mhí Fhómhair,
Is caithfidh mé an geimhreadh le mo mhíle stóirín.

Chuaigh mo bhunadhsa anonn go hAlbain
A dhéanamh cleamhnais le buachaill Sasanach;
Nuair a shíl mé féin ó gur stócach óg a bhí ann,
Caidé a fuair mé agam ach baintreach phósta.

Is tá a fhios ag an tsaol mhór nach baintreach ab fhearr liom,
Ach buachaill óg deas a mbeadh aoibh an gháire air,
A shiúlfadh liom go ciúin is go ceadmhach
Is a dhéanfadh comhrá ciúin liom go mín san oíche.

Hannah Nic Ruairí, Baile Thoir, Oileán Thoraí.

Loch Fhia

Seanfhocal a chuala mé 's a chreidfeas mé i gcónaí; Gach aon ariamh mar oiltear é 's an fhuiseog ins an mónaidh; Cá bith tír a rachaidh mé ann nó a mbeidh mé ann i mo chónaí; Beidh mo chroí i mbruach Loch Fhia i lár na sléibthe móra.

Eoghan Mac an Bháird, An tÉadan Anfach.

Tomhais

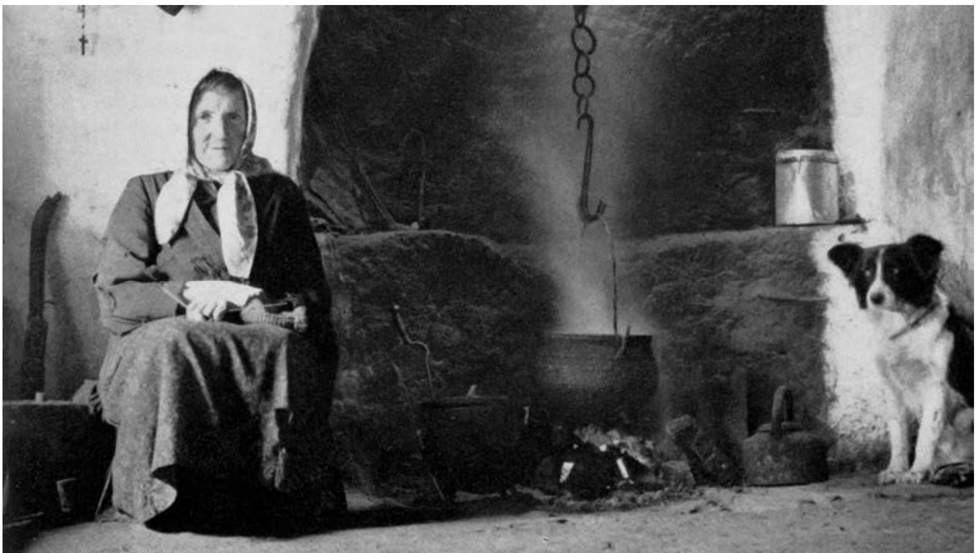
Tháinig sé gan mhothú, rugadh é gan craiceann agus fuair sé bás ag ceol. Cé hé? (Broim)

Proinsí Mac Giolla Bhríghde, Cluain tSaileach

Scéal Léithín

Is cosúil san am sin go raibh fathach in achan chondae *but* fathach a bhí i dTír Eoghain chuala sé fá dtaobh de Léithín seo …agus d'inis duine inteacht dó gur fear measartha láidir a bhí ann nó gur fear trodach a bhí ann ar scor ar bith. *So*, tháinig sé féin aníos a chur troid air agus nuair a tháinig sé go dtí teach Léithín, is é bean Léithín a bhí istigh. Bhuel, bhí sise mór, bean mhór láidir a bhí inti. Agus, chuir sé tuairisc Léithín agus dúirt sise leis, "níl Léithín istigh inniu." Bhí eagla uirthise go maródh sé Léithín ar scor ar bith, an dtuigeann tú? Agus, ní raibh Léithín istigh ar scor ar bith agus dúirt an boc léithe – bhí lá fuar feanntach ann – agus dúirt sé léithe, "tá an teach seo ceart go leor ach dá mbeadh an ghaoth sa doras bheadh sé fuar anseo!" Agus…dúirt sise leis, "Á, bhuel, nuair a bíos drochlá anseo agus an ghaoth sa doras, tógann Léithín an teach agus cuireann sé an doras thart an taobh eile." Nuair a chuala an fathach eile seo, scaraigh sé agus d'imigh sé 'na bhaile. Sin an scéal. Is cosúil nach raibh ar an teach ach an doras amháin, an dtuigeann tú?

Josie Mac Ceallabhuí, Ceann Loch Finne.

Anna Nic an Luain, scéalaí agus seanchaí mór as na Cruacha, c 1955.

Aeraíocht ar Chnoc na Bealtaine, c1910.

Cleasaíocht i dTeach na Faire
…i ndiaidh am phaidrín i gcónaí a thosódh sin. Déarfaí an paidrín i gcónaí thart fán dó dhéag a chlog, a dó dhéag a chlog a bhí ann san am sin, déarfaí an paidrín i dteach na faire. Bhuel, bheadh na daoine ina suí ansin go maidin; bhí siad ansin go maidin go mbeadh an lá geal daofa…go rachadh siad 'na bhaile. *But,* bhí moll rudaí beaga acu, rudaí beaga simplí, bheadh siad ag cur amach an choirce agus bhí rud acu a dtabharfadh siad an *gooley* air agus rud eile a dtabharfadh siad an *post* air, rudaí mar sin. Rudaí beaga simplí…bhí na rudaí sin acu.
Pádraig Ó Briain, Mín an Chladaigh.

An Mileoidean in Inis Bó Finne
Bhí tréan spóirt ann, an bhfuil a fhios agat. D'éireofá amach nuair a bhí mise i mo stócach óg, nuair a bhí an obair uilig déanta tráthnóna, chífeá macasamhail, bhéarfadh fear acu sin amach mileoidean agus shuífeadh sé taobh amuigh á bhualadh agus mhothófá míle ar shiúl é, agus na portanna, bhí sé galánta, bhí sé deas…
Micí Mac Aoidh, Inis Bó Finne.

Cosc ar Mhná Ceol i dTithe Damhsa
Anois, bhí am amháin agus ní cheolfadh bean ar bith i dteach damhsa nó ní iarrfaí uirthi é. Bhíothar ag déanamh difear mór idir fir agus mná. Is cuimhneach liomsa nuair a bhí mé ag éirí aníos i mo ghasúr gur cheol girseach inteacht amhrán i dteach damhsa, ní raibh *hall*taí ar bith ag gabháil, agus bhíothar ag cúl-chaint uirthi tamall mór fada – 'ise ina seasamh suas mar a bheadh cnapán fir ann ag ceol amhráin!' Anois, is é na mná is mó atá ag ceol.
Seán Ó Duibheannaigh, Carraig an Choill.

Airneál sna Cruacha
Ó, bhuel, bhí saol maith ann an t-am sin. Bhí, is cuimhneach liomsa, bhí in achan teach an t-am sin lán lucht airneáil achan oíche nó ní raibh raidió nó ní raibh teilifís nó dadaí i dteach ar bith an t-am sin. Ag caint agus ag comhrá, ina suí ag imirt chardaí fosta agus bhíodh; níl teach ar bith chóir a bheith nach mbíodh lán lucht airneáil ann achan oíche, in achan teach chóir a bheith. Ach, bhí na daoine fairsing an t-am sin fosta. Bhí lán tí in achan teach an t-am sin sna Cruacha agus achan áit a rachfá, chóir a bheith. Bhí mórán den aos óg ann, ní raibh siad ag imeacht as baile ná áit ar bith eile. Agus sin a raibh de chaitheamh aimsire acu – ag airneál achan oíche fríd na tithe. Ba ghnách leo a bheith ag imirt chardaí fosta fá na tithe agus rudaí mar sin. Bhí mórán den seanbhunadh, bhí mórán scéaltaí acu, bhí ana-scéaltaí ag an seanbhunadh – scéaltaí a dtearn tú dearmad anois dóibhthe nó ní mhothófá aon duine anois ag caint anois orthu…Bhíodh oícheanaí ceoil agus damhsa ann fosta…
Pádraig Rua Mac an Luain, Na Cruacha.

Seán Ó hEochaidh ag bailiú béaloidis i Mín an Chladaigh.

Lá aonaigh i nGort an Choirce.

Ceann de na stáisiúin ar Thuras Cholm Cille, Gleann Cholm Cille.

Ag cur tuí ar an teach.

Lá Fhéile Pádraig ar an Chlochán Liath.

Ainm agus ábhar cainte na bhfaisnéiseoirí atá le cluinstin ar an dlúthdhiosca:

1. Séamus Mac Giolla Dhé, Droim na Croise – *Logainmneacha*

2. Joe Golly Ua Gallchobhair, Rann na Cille, Teileann – *Gallchóirigh na gcipíní dóite*

3. Pádraig Mac Giolla Easbuig, Baile Mhic Pháidín – *Nósanna sa tsean-am, cúrsaí cleamhnais*

4. Éamonn an Tailliúra Mac Giolla Bhríde, Na Dúnaibh – *An Tiarna Liatroim*

5. Bernie Frank Mac Laifeartaigh, Doire Chasáin – *Ainmneacha na gcuibhreann*

6. Danny Ghracie Mac Daibhéid, Cluain tSaileach – *Scéalta faoi na sióga*

7. Annie John Uí Ghallchóir, Ard na gCeapairí – *Caint faoi chúrsaí filíochta*

8. Joe Johnny Neddy Mac Suibhne, Faoi Chnoc – *An diabhal agus taibhsí*

9. Ned Shorcha Ó Briain, Mín an Chladaigh – *Scéal faoi 'scotanna'*

10. Nellie Nic Íomhair, An Luinnigh – *Gamhna ag an bhó*

11. Jimí Beag Chit Rua Ó Gallchóir, Caiseal na gCorr – *Sanas na bhfocal*

12. Jimeile Ó Fearraigh, Inis Bó Finne – *Coirp á dtabhairt go tír mór*

13. Dónall Ó Cnáimhsí, Doire Sheanaigh – *Tobar beannaithe ar an Dúchoraidh*

14. Francie Ó Dubhgáin, An Dúchoraidh – *Stair Naomh Conall*

15. Sarah Eddie Nic Aoidh, Rann na Feirste – *Oíche Fheile Bríde*

16. Mary Browne, Mín Ghiolla Charraigh, An Clochán – *Comharthaí báis*

17. Padaí Ellen Mac an Bhaird, Na Grianáin, Na Gleannta – *Lá Bealtaine*

18. Pádraig Ó Gallchóir, Gleann Domhain, Mín an Lábáin – *Na Dúchrónaigh*

19. Cití Ní Chuinn, Baile na Finne – *Liam na sopóige agus an bhean sí*

20. Pat Nelis, An Tearmann – *Niall Mac Giolla Bhríghde*

21. Peigí Uí Earcáin, Coill Darach, An Craoslach – *Na Dúchrónaigh*

22. Antoin Dan Ó Domhnaill, Coill Darach, An Craoslach – *Droichead Abhainn Choradh*

23. Máirín Ní Fhlaithbheartaigh, Toraigh – *An teach ina hóige*

24. Denis Anne Mac Giolla Bhríde, Fánaid – *Seaniarsmaí ag taobh na reilige i Míobhaigh*

*(**Nóta:** De bhrí gur baineadh úsáid as taifeadáin éagsúla le linn obair an tionscadail, beidh difríochtaí áirithe le sonrú idir na fuaimrianta éagsúla atá ar an dlúthdhiosca seo.)*

Arna fhoilsiú ag:
Acadamh na hOllscolaíochta Gaeilge,
Na Doirí Beaga,
Leitir Ceanainn,
Tír Chonaill.

(074) 9531919

An Roinn
Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta
Department of
Arts, Heritage and the Gaeltacht

OÉ Gaillimh
NUI Galway

Údarás na Gaeltachta